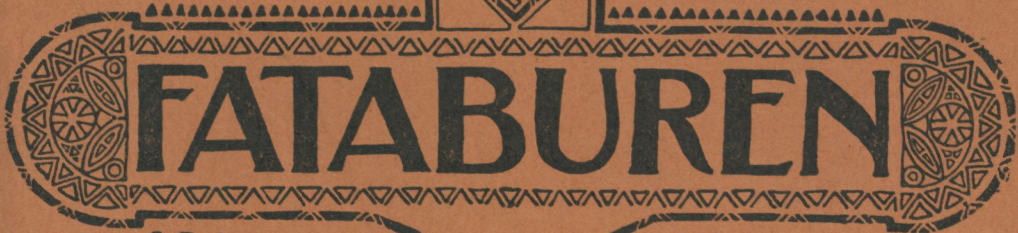

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

1915

HÄFT. 1

KULTURHISTORISK-TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF
DR. GUSTAF UPMARK
MUSEETS STYRESMAN

Bref från och till Artur Hazelius, utg. af L. Stg	1
Maria Collin, Gammalskånska band	14
N. E. Hammarstedt, Olsmessa och Torsblot	32
Nils Lithberg, Det gottländska bidlaget	41
Smärre meddelanden: E. Wibeck, Om fiskfångst med snara	49
Litteratur: Från Sveriges storhetstid, Charles Ogiers dagbok 1634— 1635 utg. af S. Hallberg, af Upk och N. E. H.; T. Kolmodin, Folketro, seder och sägner från Piteå lappmark, af N. E. H.; Jörgen Olrik, Gamle jærnovne fra tiden 1550—1800, af -a-i; A. A. Bobrinsky, Volkstümliche russische Holzarbeiten, Hausindustrie, Haushaltungs- und Kirchengerate, af G. C-m.	51

Gåfvor till Nordiska Museet från landsorten insändas under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid hvarje föremål böra fyndort och gifvarens namn, titel och adress samt i öfrigt hvarje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angifvas.

Fotografier af kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utöfvandet af landtliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntro-föremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet af Nordiska Museet.

Uppteckningar om lefnadssätt, sysslor och bruk i äldre tider samt om folkseder, lekar, forntro och vidskepelser, sägner o. s. v. äro likaledes särdeles välkomna bidrag till museets arkiv för svensk folkkännedom.

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Några bref från och till Artur Hazelius.

I februari 1912 utfärdades af Nordiska Museets nämnd ett upprop till dem, som möjligen innehade bref från Artur Hazelius eller om honom kunde lämna karakteristiska upplysningar, att för åstadkommande af en minnesteckning öfver museets snillrike skapare ställa befintligt material till nämndens förfogande. Denna vädjan har haft till följd att hittills omkring 400 bref och skrivelser från och om Artur Hazelius öfverlämnats som gåfva till museet eller ställts till förfogande för afskrifning. Det insända materialet, som bjuder på mycket af intresse, omspanner en tidrymd af nära trettio år. Både tiden »då Nordiska Museet föddes»¹ och Artur Hazelii sista lefnadsår äro sålunda representerade. Dylika dokument böra intressera såväl Artur Hazelii personliga bekantskapskrets som dem, hvilka endast genom besök i Nordiska Museet kommit i kontakt med dess upphofsman. Kanske väckes äfven till lif något minne, som förtjänar räddas undan glömskan.

Detta är i hög grad fallet med en skrifvelse från nuvarande bankkontorsföreståndaren Elias O. Olsson i Björbo, Floda, Dalarna. Han skildrar det starka intryck han vid fjorton års ålder — vid ett personligt sammanträffande — erfor af Nordiska Museets skapare och skrifer bland annat: »Det märkvärdiga — — — är att undertecknad icke glömt ett ord eller en handling af dessa älskvärda människor² fastän, som sagdt, det var intet ovanligt att hos oss se resande främlingar, som alla kommo och foro och glömdes.³ Dr Hazelius

¹ Se vidare dagboksanteckningar af fru Sofia Hazelius införda i Nordiska Museets Meddelanden 1898 s. 315 f.

² Artur och Sofia Hazelius.

³ Elias O. Olssons far var gästgifvare i Björbo.

1—150310. *Fataburen* 1915.

hade, vid det laget¹ intet namn i historien och var mig fullkomligt obekant; men jag har många gånger tänkt för mig själf, att om han också aldrig fått det, skulle jag ändock aldrig glömt honom, och försöker jag att göra klart för mig orsaken därtill, kan jag ej finna annat än att mitt aningssinne sade mig, att det var af en ovanlig kärlek till land och folk hvaraf den gode Doktors hjärta klappade, och därtill kommer att ett vist tal förglömmes ofta lätt, men ett vänligt ord bevaras alltid.»

Här nedan meddelas några af de för Artur Hazeli sinnenlag och arbetsätt karakteristiska skrifvelser af hans hand, hvilka insändts till museet. Bref till honom visa därjämte prof på samtidens tankar om hans personlighet och verk.

Nulla dies sine linea — var Artur Hazeli valspråk. I hög grad tillämpade han detsamma på sig själf. Sällsam var hans förmåga att sporra gynnare och underlydande, vänner och främlingar till handling, innan dagen slöts. Först visade han huru väl deras hjälp behöfdes — »härförarn ensam vinner icke slaget» både tänkte och uttalade han — och mången kände sig snart som delägare i det stora verket.

Brefvet till dalkullan Tägt Karin, skrifvet på järnvägen mellan Budapest och Wien, är belysande för Artur Hazeli förhållande till sina underlydande, och hvem ville ej offra tid och krafter för en sak som anbefalldes så, som t. ex. i brefven till Bud Erik Olsson och Bälter Anders Hansson, där man ser, huru arbetsbrådskan dock alltid medgaf de karakteristiska varma vänskapsorden.

Brefvet från Viktor Rydberg ger en gripande inblick i Artur Hazeli ädla och vidsynta personlighet, af andra skrifvelser framgår hvilka förhoppningar, som knötos till det spirande museet.

Från en färd i Dalarna hösten 1904 omtalas huru det Hazeliska namnet bevaras i dalfolkets minne. Meddelaren kom en kväll till en loge, där slagtröskning var i full gång, och ingen tycktes hågad för samspråk. Men främlingen nämnde Artur Hazeli namn, slagorna stannade, och en gammal man talade varma ord om hvad det namnet betydde för hembygden.

¹ Sommaren 1872.

För en blifvande lefnadsteckning öfver Artur Hazelius, ouppösligt förbunden med Nordiska Museets historia, äro alla meddelanden af betydelse. Så helgjuten som möjligt önskar man ju en gång få skåda bilden af den man, som vann ett sådant gensvar, då han manade sitt land och sitt folk: »Känn dig själf!»

L. Stg.

Bref från Artur Hazelius.

Bref till brukspatron G. Ekman, Långbanshyttan, Filipstad, dagt. Stockholm den 21 mars 1873.

Herr brukspatron och kommandör m. m.!

Edert bref af den 19 denna månad har jag i dag emottagit och skyndar mig att med några ord besvara det.

På det hjärtligaste tackar jag eder, herr brukspatron, för det deltagande ni visar den sak, jag gjort till min närmaste uppgift att främja, och för de vänliga ord, med hvilka ni om henne yttrar eder.

Det är sorgligt nog, att de gamla minnena så bortsopats i denna del af Värmland. Det är samma underrättelse, som man nödgas emottaga från många trakter i vårt land, där alt gammalt är föremål för allmogens förakt. Under sådana förhållanden vore det emellertid en synnerlig lycka, om herr brukspatronen ur sina femtio-åriga minnen ville enligt sitt godhetsfulla löfte »uppbygga» den gamla bärgsmansdrägten. Med stor både tacksamhet och glädje skulle densamma — den manliga såväl som den kvinliga — emottagas, och detta så mycket snarare, som det antagligen blefve ytterligt svårt, om ej omöjligt, att en annan gång erhålla henne.

Vår snälla afhållna väninna Augusta har lofvat att verka för saken i sin trakt. Jag förmodar, att hon omnämt, att hon under sin här varo såg den lilla begynnelsen till den — så hoppas jag — en gång stora samlingen. Från äfven några andra håll i Värmland har åtskilligt lofvats: så från Jösse och Elfdals härad; från Nordmarks har jag redan (genom en handlande där i orten) lyckats förvärfva fyra alldeles fullständiga — för ändamålet nygjorda drägter jämte många egendomliga bohag.

Jag tager mig friheten att samtidigt med detta bref öfversända ett nyss färdigtryckt litet häfte (egentligen en ny upplaga af några korta anvisningar till deras ledning, som vilja göra något för planens förverkligande).

Med förnyadt uttalande af min tacksamhet för herr brukspatronens vänskapsfulla bref och välvilliga löfte tecknar jag
med största högaktning och vördnad
Artur Hazelius.

Bref till grosshandlare C. A. Lindroth, Stockholm, dagt. Stockholm den 29 sept. 1873.

Tack, du ädle vän och broder, för det förnyade bevis på deltagande för saken du gifvit genom din andra frikostiga gåfva, som kommit oändligen väl till pass. Jag har först för icke länge sedan af Key fått höra, hvilka bidrag han lyckats förvärfva, men kommer i alla fall nog sent, med denna enkla tacksägelse.

Om några dagar skall du komma och se, huru det stora företgets lilla början artar sig. —

Tack än en gång för ditt stora förtroende, hvilket jag med glädje och rörelse skall erinra mig!

Din tacksamme vän
Artur Hazelius.

Bref till Bälter Anders Hansson, Orsa, dagt. Stockholm den 8 okt. 1876.

Käre vän Anders!

Alla sakerna hafva lyckligt hitkommit. Tack för ditt bref från Falun och för all din omtanke!

Det gläder mig mycket, att jag fått lära känna dig, käre Anders, och fått dig till en verksam medarbetare i den stora fosterländska saken, hvars framgång säkert mer och mer skall intressera dig.

Låt mig snart få höra dina planer, och om du redan lyckats hopsamla något. Säg mig också, när du vill hafva mera penningar! De 12:69, som voro upptagna å din senaste räkning, skall jag då samtidigt sända.

Tur Anna har nog haft en liten släng af hemlängtan, tror jag; dock tyckes hon finna sig tämligen väl, och det blifver väl allt bättre. Ännu är hon nog något ovan vid göromålen, men detta skall säkert gifva sig.

Jag hinner ej mera denna gång. Låt mig snart höra något ifrån dig, käre Anders.

Din tillgifne vän
Artur Hazelius.

Kalla mig alt jämt för du — det hör och ser jag så gärna.

— — —

Bref till densamme, dagt. Stockholm den 26 febr. 1877.

Käre vän Bälter Anders!

Förlåt att du så länge fått vänta på svar! Jag är mycket nöjd med din sändning. Skrinet var nog icke öfverbetaladt. Den förra kistan var emellertid af *vida* högre värde.

Med Tapp Margit är uppgörelse gjord. Hon har varit en god skaffare.

Så snart du får något att meddela, så skrif!

Här komma ypperliga saker från många håll och jag har otroligt mycket att göra.

Därföre nu endast dessa rader.

Tur Anna mår väl.

Vänligaste hälsningar

från din tillgifne vän
Artur Hazelius.

Du har väl kvar din promemoria? Alla gamla *silfverkors* och *kosor* samt fingran du kommer öfver till silfverpris skall du köpa.

Bref till densamme, dagt. den 5 april 1879.

Käre Bälter Anders!

Tack för ditt bref! Utmärkt snällt af den lilla flickan att arbeta den vackra och nätta barnhatten. Tacka henne!

Säg *Lundgren*, att ännu är ingen tid förliden, om hans hustru vill arbeta något, och om han kan få andra ståndspersoner att vilja

göra något. *Ända till medlet af maj* kunna gåfvor emottagas för lotteriet. Sök öfvertala honom!

Själff skall du ej glömma att arbeta för museet, så snart du finner något gammalt.

Mera hinner jag ej. — *Hälsa fru Lagrelius och alla vänner!*

Din tillgifne

Artur Hazelius.

Då jag skickar dig tidningar, verser m. m. — låt så många som möjligt läsa dem! *Sök att hos ungdomen väcka hänförelse för fosterlandet, för allt stort och ädelt!* Det vore skam, om Sverges allmoge ej skulle vara mottaglig för sådant. På årskortet skall du skriva den lilla flickans namn. *Hon skall hafva det som ett minne!* jämte ett ex. af Holmgrens verser.

Bref till Elias Olsson, Björbo, Floda sn, dagt. den 20 jan. 1884.

Bäste herr Elias Olsson!

Sent omsider bringar jag eder min tacksägelse för edert vänliga bref i somras. Förlåt det långa dröjsmålet!

Mycket gärna såge jag, att ni ville hjälpa mig att hopsamla saker från Floda socken. Till en början beder jag eder dock samla några upplysningar om saker finnas i Floda af det slag, som ni finner angifna å medföljande P. M.

Kan ni få en hel del dylika saker såsom gåfva till Nordiska Museet, vore det mig kärt, och folket bör få öfvertygelse om, att alla i sin mån böra medverka till detta museum, som är hela folkets egendom.

Ett årskort till museet medskickar jag.

Vänskapsfullt

A. Hazelius.

Tack för upplysningarna i förra brefvet! Jag hoppas, att ni snart skrifver ånyo.

Bref till Bälter Anders Hansson, Orsa, dagt. den 5 okt. 1884.

Käre vän Anders!

Mycken tack för ditt bref!

Låt ej afskräcka dig af motstånd, ja ovilja till en början!

De gensträfviga skola nog småningom komma med. Tag först alla, som visa någon sympati.

Rädda för all del den bästa (äldsta) hackstugan åt oss! — Det är en viktig sak äfven för Orsa, ty Orsa bör dock ha ett rum i det stora museet.

Jag skickar dig nu 15 affischer, bland dem några stora.

Bästa hälsningar från din tillgifne

A. Hazelius.

Lifliga kullor (skollärarynnor) böra göra syföreningar i byarna.

Bref till dalkullan Tägt Karin vid Nordiska Museet, dagt. »På väg emellan Budapest och Wien» den 17 aug. 1889.

Snälla Karin!

I en skakande järnvägsvagn skrifver jag några rader för att tacka dig för ditt vänliga bref, som det var mig kärt att få emottaga.

Jag har i dag på morgonen rest från hufvudstaden i Ungern, Budapest, och är nu på väg till Italien.

Roligt att höra, att allt står väl till och att I hafven mycket folk. Jag hoppas, att mor Karin håller god ordning bland sitt folk, ser till att de äro förekommande och artiga mot främlingar och att allt är putsadt och fint.

Du kan gärna sända mig en ny rapport om hvad som tilldragit sig och bed Rännar Brita göra detsamma.

Nils Pers Anna skall du tacka för hennes bref. Jag skall med första skicka henne samma häfte, som i dag till dig.

Och stora Brita och Grop Anna kunde väl också bringa mig några underrättelser, liksom Markus och Lukas.

Hälsa dem alla vänligen. Varen dubbelt uppmärksamma, då kongressen kommer.

Hälsa också Karolina och Holmström! Låt mig veta huru Karolina har det.

Nu skakar det så illa, att jag slutar och skickar dig ett hjärtligt far väl.

Din tillgifne vän

A. H.

Bref till jägmästar Hugo Samzelius, dagt. Stockholm den 17 nov.
1891.

Min hedersvän!

Tack för — jag tror — trenne bref, och förlåt mig, att de båda äldsta så länge blifvit obesvarade.

Kolarlyktan är ett godt förvärf. Alt dylikt ytterst välkommet för Skansanläggningarne.

Skansen bereder oss stor glädje.

Hade tänkt skaffa ytterligare 2 renar, men Sällström har telegraferat, att sjöfarten upphört.

Tack äfven för kontent!

N. I. T.-s teckningar och dina uppsatser har jag med nöje tagit kännedom om.

Af lapputställningen har jag ej ännu gjort något rabaldernummer. Kanske senare.

Hoppas du snart skall få läsa något om Belvedere.

Kolmilan i jul! — Tack! Ovisst hvilken typ kommer att väljas. Antagligen efterskrifver jag Rike Jens dotter och måg. Hon har sändt en *siti* (ett slags suongero).

Vänligt af dig och din fru att nästa år vilja ingå såsom ständiga ledamöter.

Får du några på anteckningslistan. De som hädanefter ingå och erlägga afgift kunna ju få räkna sin afgift för 92 och ändå få kort för 91.

Skåpet från Onsby har ej ännu hitkommit.

Detta i hast.

Din tillgifne
Artur Hazelius.

Sannolikt reser jag i kväll ned till Malmö och Köpenhamn.

Den 19. I går köpte jag Belvedere för 100,000 kronor.

Bref till Bud Erik Olsson, Mora, dagt. Skansen den 19 febr. 1897.

Käre Erik!

Nu ändtligen några rader! Här beloppet af din räkning med 30 kr. 70 öre, hvarå du är snäll och sänder mig kvitto.

Roligt att höra om Marias lyckliga äktenskap. Jag sänder henne ett ex. af Runa till minne af mig. Hälsa henne på det allra hjärtligaste och önska henne från mig lycka och välsignelse! Lika så skall du hälsa till Anna och Erik Romson, Denis Borg, din snälla gumma och mina andra gamla vänner.

Jag vet verkligen ej hvar jag för närvarande skall återfinna det porträtt du omnämt.

Tack för dina bref och din gamla oföränderliga vänskap!

Det går smått med härbret. Men jag har här så mycket, mycket annat att tänka på. Ville gärna komma upp och själf se de föreslagna. Men då detta kan dröja, och sedan jag nu bakom Mora-stugan utsett plats för härbret, så vill jag ge dig i uppdrag att snarast fara till Färnäs och se på härbret från 1595. Står det ännu kvar, så får du köpa det i stort nödfall för 100 kr., men hälst för 75 eller 50. Skrif därpå genast om saken!

Sedan kan du fara till Siljansnäs och till en början köpa *alla* borden och bänkarna i den gamla bröllopsstugan — samt öfverenskomma om att få köpa målningarna, om de äro på väf. I annat fall böra vi få underrättelse om när huset skall rifvas. Möjligen kunde jag få tillfälle att komma upp och se på huset, innan rifningen sker. *Men alla bänkar och bord böra vi strax köpa.* Dessutom kan du ju passa på och gå in i alla byns hus och ännu en gång göra en insamling. Tag alt, som du af gammalt varit van att samla. Skall bli roligt att med första få höra något om härbret i Färnäs.

Slutligen hälsas du hjärtligen af

din gamle tillgifne vän

Artur Hazelius.

Bref till Artur Hazelius.

Bref från N. P. Ödman, dagt. Gefle den 7 mars 1879.

Broder Hazelius!

Tack för ditt bref af den 4 (med inneliggande kort) och vidare för dina sändningar.

Du ber mig »sätta eld i Gefleboarne» och »uppröra Gefle samhälle», och jag har den glädjen att förkunna dig, att eld redan *finnes* hos Gefleboarne och att samhället redan *är* upprördt — ja, att det var det redan, innan ditt bref hann anlända. »Upprörandet» består deri, att några af stadens förnämsta fruar sedan någon tid öfverallt satt flitiga händer i rörelse för tillverkande af bazar-artiklar; och »elden» består uti en stor Concert, som skall gifvas för ditt »Etn. museum» nästa vecka; och i denna eld har äfven jag några jern, enär jag skall sjunga ej mindre än fyra stycken. Concerten är för öfrigt anordnad af Kempf med fru. —

Bazar-artiklarne exponerades hos fru Rettig i går, och jag kan ej underlåta att skryta med, att min hustru der lät sig representeras genom ett litet mycket nätt och prydligt barnförkläde. —

Hasteligen

gamle vännen
N. P. Ödman.

Concerten anses komma att bli till trängsel besökt. —

Bref från Viktor Rydberg, dagt. dec. 1881.

Högt ärade Herr Doktor!

Tack för den särdeles vackra och lärorika gåfvan! Hon är mig trefaldt kär, emedan jag känner och högt uppskattar både utgifvaren och författaren.

Ännu har jag i lifligt minne den Decembrafton för många år tillbaka, då vi första gången personligen träffades. Det var i sällskapet Idun. Men andligen hafva vi mött hvarandra mer än en gång, och dessa möten hafva icke varit utan starkt inflytande på mina sträfvanden i åtskilliga riktningar. Ni uppträdde en gång med några djupa allvarsord i en fråga om ärlighet på det religiösa området, och ni frigjorde mig dermed från den känsla af ensamhet och hopplöshet, som tyngde mig i min strid för hvad som här var sanningen. Ni har också för vårt modersmåls bästa uttalat ord, som funno genklang hos mig. Och hvad ni sedan uträttat för att åt vår nutida och framtida odling frälsa vittnesbörden om vår förflytna,

det bör vara föremål för ett tacksamt folks och ej blott för enskilde mäns beundran.

Tillönskande eder en fridfull jul och krafter för många kommande arbetsår, och i det hopp att vi än en gång må personligen sammanträffa, har jag äran teckna.

högaktningsfullt
eder tillgifne
Viktor Rydberg.

Bref från Torjus Leifsson [Telemarken, Gransherred], dagt. den 31 juli 1883.

Bedste Ven og Velgjører!

Farvel! Far vel! og Gud give dig en god och fornöyelig Reise i Udlandet.

Lad mig faa Lov til at gennem disse Rader faa sige dig et simpelt Tak skriftligt, da min Höyagtelse for dig er saa stor, at jeg i din personlige Nærværelse ikke kan faa Tungen lös til at tolke det, som mit Hjerte saa gjerne vilde sige dig.

Tak skal du have! *min Velgjører* og jeg skal ogsaa legge til: *min Opdrager*. Thi jeg föler godt at du ogsaa i ändelig Henseende har havt Indflydelse paa mig gjennem dine Breve og dine Böger. Tænker jeg tilbage paa den Tid som nu er hengaaet siden jeg först lærte dig at kjende og paa hvad jeg dengang var samt paa hvad jeg nu tror gjennem mit Arbeide i Nordiska Museets Tjeneste at have samlet af Erfaring, Menneskekundskab og Syn paa Livet som det leves saavel paa Samfundets höyere som lave Trin — saa er Skilnaden stor mellem för og nu. Og herfor er det jeg takker dig, du, den ädleste af Sveriges Sönnner. Tak skal du have fra mig, saa simpel som den lyder saa er den dog af Hjertet ment.

Og nu Farvel! og Lykke til paa dit fremtidige Arbeide. Endnu maa jeg faa Lov til at sige dig, at mit inderligste Önske er og min Bön til Gud, vor alles Fader, skal være den, at han gjennem din lille Gunnars Tilfriskning og Trivsel vil forberede og dygtiggjøre ham til, naar Tiden kommer, at fortsætte og före endnu lengere frem hans store Fædres Værk: De skandinaviske Folks Opdragelse til

at lære at sætte Pris paa og kjende sig selv og sit eget saa høyt som det fortjener.

Saa skilles vi nu med den uryggelige Tro paa at:

»Hvad Norden var, det skal den engang vorde»: Den lysende Nordstjerne til hvilket de andre europæiske Folk skal se op som dem der bryder de Veie paa hvilke den fremtidige Verdensudvikling skal skride frem. —

Din egen
Torjus Leifsson.

Bref från Zacharias Topelius, dagt. Björkudden den 20 maj 1888.

Härmed intygar jag tacksamt mottagandet af »Runa», som ju är ett af de vackraste och rikaste vårblomstren, som grott vid bauta-stenar. Det gläder mig mycket, att festen för Nordiska Museum vunnit anklang och lemnat godt resultat. Mottag min tack för meddelade notiser i Aftonbladet! Jag hoppas mina i flera år försummade medlemsafgifter nu ingått genom Freudenthals. Mod och nya segrar! Jag hoppas få se N[ordiska] Museum vuxet fram som en fura ur dess första rotlösa frö.

Z. T.

Bref från C. R. Nyblom, dagt. Upsala den 17 sept. 1893.

Käre vän och broder!

Tack för din vackra sändning, som jag med förtjusning genomgått och med glädje skall skriva om i P. T. — genast i denna vecka.

Tack också för inbjudningen till Lejonslätten! Den 12 sept. var mitt arbete med domkyrkan — efter 20 år — afslutadt. Samma dag sjuknade jag och kände mig alldeles tapprunnen, sedan jag icke längre hade något ideelt mål af konstnärlig art att sträfvä för, och jag har varit dålig till i går, då jag fick ditt bref. »Je suis sauvé», sade jag som Gustaf III, när Danmark förklarade krig. Jag skall egna mig åt ditt verk, som (jag) gerna ville se färdigt, innan jag själf är färdig. Kan du icke hitta på en sådan man som Grekländs baron Lina, som bekostade Athens Vetenskapsakademihus med en

10—12 millioner drachmer? Det är evinnerlig synd, att Clasons idé ej kan realiseras *nu*, såsom ett vittne om konstens ställning här i Sverige och midt i detta »fin de siècle».

Tillgifnast
 vännen
C. R. Nyblom.

Bref från Carl Snoilsky, dagt. den 9 sept. 1896.

Bäste broder

Hjertligaste tack för din vänliga tanke på min födelsedag samt för minnesgåfvan från den för mig så kära Skansen! — Jag har lifligt tänkt på dig, i sammanhang med ordnandet af Utställningslotteriet — dagens stora fråga. Mätte nu, såsom det är att hoppas, Nordiska Museum erhålla ett mäktigt bidrag till sin byggnadsfond, hvarigenom denna verkliga nationalangelägenhet värdigt befrämjas!

Med de minas bästa helsningar,

Din sant tillgifne
C. Snoilsky.

Bref från densamme, dagt. den 30 nov. 1900.

Bäste broder

Emottag från mig och min hustru en innerlig lyckönskan till din födelsedag, hvilken vi, och otaliga med oss, betrakta såsom en lyckodag för vårt land. Hvad du uträttat för fosterlandskänslans höjande, är ett i sanning stort och ädelt arbete — en sådd, hvars frukter framtiden skall välsigna.

Din gamle vän
Carl Snoilsky.

Gammalskånska band.

Af

Maria Collin.

När intresset för vår gamla allmogeslöjd på sin tid började göra sig gällande, kommo visserligen bland textilierna äfven banden med på ett hörn, men det blef då uteslutande fråga om sådana band som framställas i bandstol, d. v. s. de gamla förklädesbanden, och detta därför att dessa ansågos bäst motsvara nutida behof.

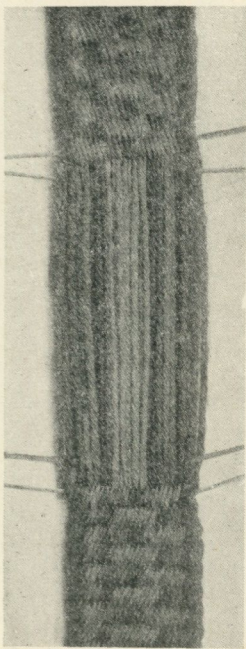

Fig. 1. Skånsk bandflätning.

Det finns dock andra slag af skånska band, som äro af för stort intresse att utan vidare öfverlämnas åt glömskan, och då den ena som andra teknik, vi nu skola skärskåda, visar sig sitta inne med stora möjligheter till utveckling, borde äfven de få intaga en plats i våra dagars hemarbete.

Till denna kategori vill jag räkna de flätade band, »spedeband», som af allmogekvinnor i min hembygd i Bara härad och äfven i det angränsande Torna (säkerligen öfver hela Skåne) tillverkats ända in i senare tid och af folket allmänt användts som strumpeband (hossebån) hvartill de genom sin mjukhet och elasticitet passade framför andra band, fig 1.

För åtskilliga år sedan föll i mina händer en af fru L. Schinnerer utgifven intressant broschyr »Antike Handarbeiten». Fru S. berättar där om sina försök att komma underfund med tekniken hos de flät-

arbeten, som funnos i K. K. Museets i Wien samling af koptiska textilfynd. Dessa utgjordes af mössor och fragment af sådana, hvilka tillhört den koptiska likklädnaden. De äro i regel förfärdigade af rödt ullgarn eller af ofärgadt lingarn och i särdeles prydliga mönster,

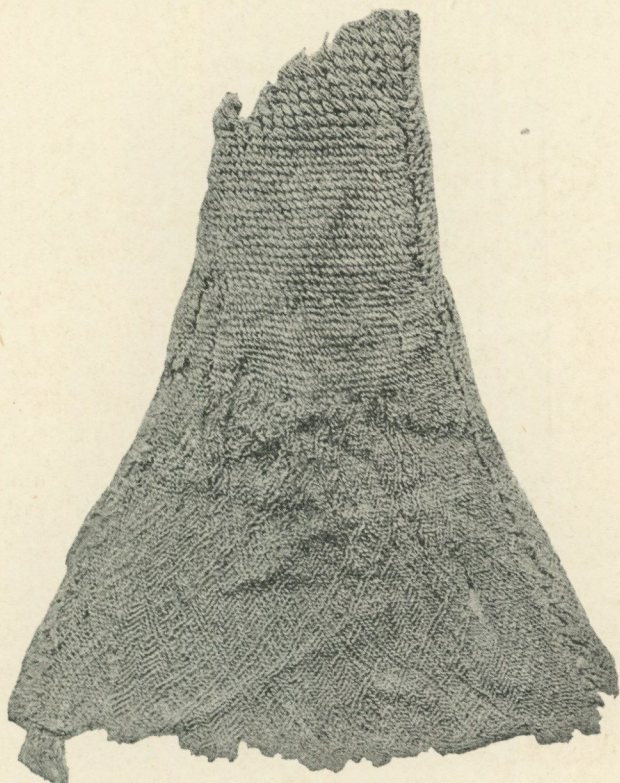

Fig. 2. Koptiskt mössfragment.

fig. 2 och 3. Fru S. kom på den lyckliga tanken att en jämförelse med någon ännu bland folket fortlefvande slöjdart säkrast skulle leda till frågans lösning, och hon lyckades äfven hos rutenerna i Galizien finna en flätteknik, som gaf henne möjlighet att göra efter alla de olika och stundom ganska invecklade koptiska mönstren.

Fru S. lämnar en tydlig beskrifning af den rutenska flätningen, fig. 4—8, och denna arbetsmetod fann jag stämma alldeles öfverens

med de skånska spedebandens, dem jag i hembygdens stugor så ofta sett i arbete. Arbetssättet är enkelt nog. Mellan ett par stolryggar

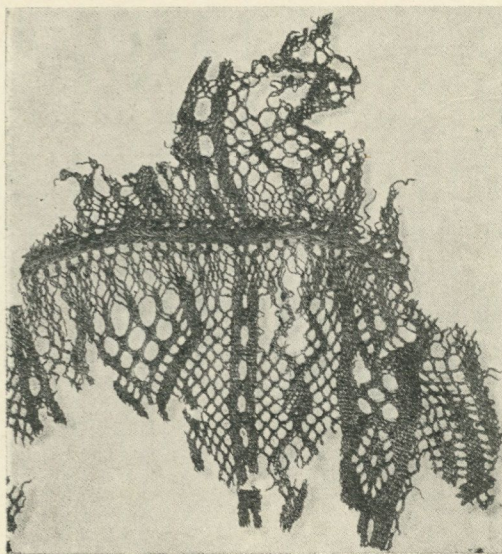

Fig. 3. Koptiskt mössfragment.

eller på annat lämpligt sätt spännes varpen (i Skåne alltid af ullgarn i två eller flera färger), och man börjar flätningen genom att på en sticka eller staf upptaga hvarannan varpstråd, sedan två och två trådar först lagts i kors, fig. 4. I Skåne upptog man dock först trådarna med pekfingeret och insköt sedan stickan. Omedelbart intill denna inskjutes så en andra staf, som drages ned till varpens motsatta ända, hvarigenom samma skäl som

vid öfre kanten uppstår vid den nedre. Med en tredje staf upphämtas nu invid den första, på det sätt fig. 5 visar, de trådar som förra gången kommo i underfacket, och i samma skäl inskjutes därefter stafven n:r 4 och föres ned till staf n:r 2. Nu utdragas stafvarna n:r 1 och 2, fig. 6, för att återigen användas som förut och på detta sätt fortgår arbetet undan för undan, tills de båda band man således samtidigt förfärdigar mötas på midten, fig. 1 och 7. På den senare bilden äro trådarna spärrade för att visa deras inbördes läge. Det färdiga arbetet fig. 1 förtydligas af fig. 8, och synes af båda dessa bilder, att trådarnas riktning i ena halfvan är motsatt den andra hälftens. Teoretiskt äro tydligtvis ej fyra stafvar absolut nödvändiga; arbetet skulle kunna göras med endast en staf, hvilket att döma af fig. 9 varit rutenernas arbetsmetod. I Skåne användes emellertid fyra »spedor», och detta torde ha sina fördelar, då garnet är spändt utan ram, ty med de fyra pinnarna får flät-

ningen lättare jämnhet och stadga. Af stafvarna eller stickorna fick denna flätning namn. Sticka heter nämligen på skånskt bygdemål speda eller spöda, en benämning som ännu fortlever.¹

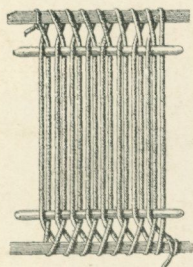

Fig. 4.

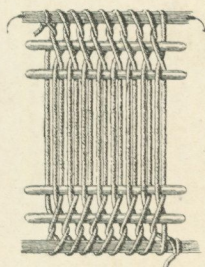

Fig. 5.

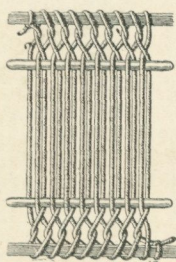

Fig. 6.

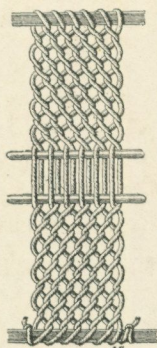

Fig. 7.

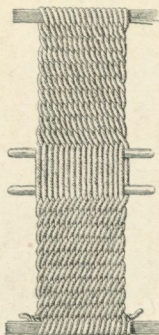

Fig. 8.

Fig. 4—8. Flättekunik.

Ett namn, som äfven tämligen allmänt förekom för denna flätning, var »virkade band», tydligen härleddt ur fornsvenskans virka = göra arbete,¹ ett ord, som i senare tid äfven gick igen i uttrycket »verka eller varka ihop» = utföra textilt arbete i allmänhet.

Den flätning, som i de skånska banden kommer till synes, utgör teknikens abc så att säga, men det är genom olika sammanslingring af trådarna möjligt att framställa mönster i riklig variation,

¹ Rietz ordbok.

2—150310. *Fataburen* 1915.

fig. 10, och ännu 1895 framställdes på detta sätt i Galizien mössor tillhörande den kvinnliga och skärp för den manliga dräkten samt

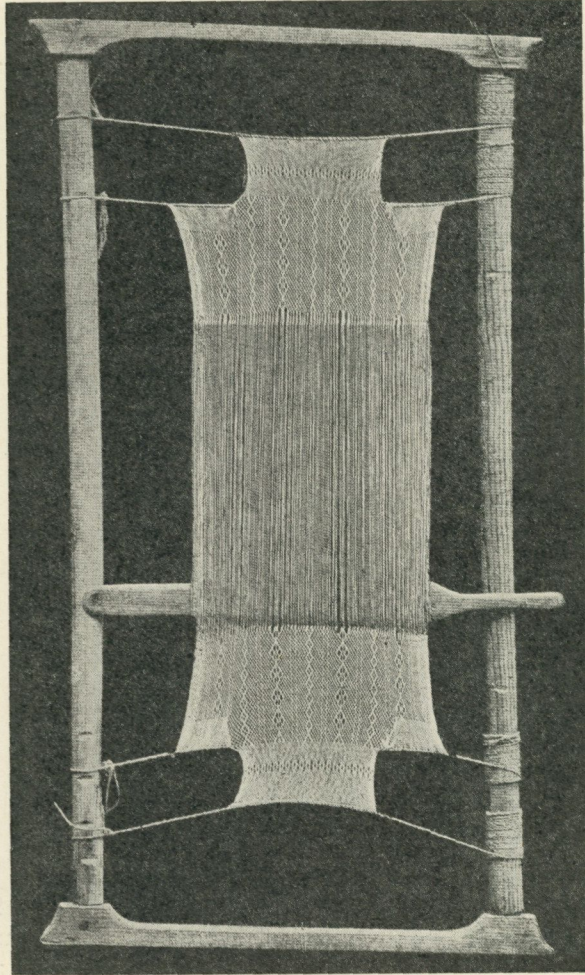

Fig. 9. Rutensk flätapparat.

dessutom mellanverk för lakan och kantbårder för handdukar. Arbetet är ej så tidsödande som man kanske skulle tro. På 6 timmar kan en 60 cm. lång och 7 cm. bred handduksbård med frans förfärdigas.

Äfven påvisar fru S. teknikens förekomst i Spanien, där ett till nationaldräkten hörande långt skärp af rödt silke visat sig vara gjordt på samma sätt som vissa af de koptiska mössorna och liksom de rutenska skärpen afslutadt med långa snodda fransar. Museet i Haarlem äger åtskilliga liknande skärp med genombrutna mönster, som man med kändedom om fru S:s arbete lyckats eftergöra.¹ I museet i Agram finnes det bland allmogesakerna en kvinnomössa och i Wienermuseet 3 st. mössor, alla i förevarande teknik; de senare, utförda i silke och guld, hafva tillhört en siebenbürgisk adelsdams garderob på 1700-talet.

Man kan knappast tänka sig annat än att vid framställandet af mera komplicerade mönster varpen måste spännas upp på ett sätt som kan gifva densamma mera stadga än som är behöfligt då man flätar band. Det slags ram, som rutenerna plägat använda, fig. 9, ger härvidlag en fingervisning. Utan tvifvel är denna ram att hänföra till förebilder från antiken.

Då arbetet ju består i ett sammanfogande af varptrådar utan något bindande inslag, följer däraf, att om man, då det hela är färdigt, utdrager stickorna, alltsammans är i fara att löpa upp. Af fragmentet fig. 3 få vi se huru kopterna — när båda hälfterna af en flätning skulle bibehållas tillsammans — bundo trådarna på ett både praktiskt och prydligt sätt genom att öfver det hela lägga en kedjegang.

Då jag i Nationalmuseet i Köpenhamn fick se bronsåldersdräkterna från Borum Eshöi, väckte det till den kvinnliga dräkten, fig. 11, hörande prydliga hårnätet, fig. 12, min synnerliga undran. Med tanke på de koptiska mössorna föll det mig nämligen in, att äfven denna flätning kunde vara att hänföra till den teknik jag förut spårat hos skånebanden. Denna förmodan fann jag bekräftad genom

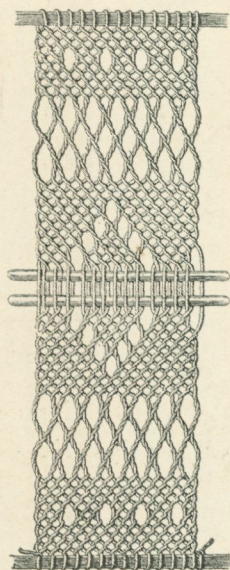

Fig. 10. Flätningsprof.

¹ De Vrouw en haar huis 1909: 1, s. 16—17.

prof. Soph. Müllers »Vor Oldtid»,¹ där det sid. 244 säges: »Da der til Verdensudstillingen i Paris i 1889 skulde udføres Figurer med nøie

Fig. 11. Kvinnodräkt från Borum Eshöi.

Efterligninger af Bronzealderens Dragter, blev det efter en sagkyndig Under-

søgelse af Haarnettet erklæret, att det hverken var knyttet, hæklet, fileret, strikket eller overhovedet gjort paa nogen nu kjendt Maade. Det lykkedes dog ved nøie Iagttagelse af Enkelthederne og navnlig, da det var bemærket, at et Par Feil i Maskerne forekom dobbelt i lige Afstand fra Midten, at ud-

finde, hvorledes det er gjort. Imellem to parallelt udspændte Snore er der jævnsides trukket Traade og de forskjellige Mønstre ere da

udførte ved en simpel Fletning af Traadene uden andet Hjælpemiddel end nogle Pinde.» Den vidfogade afbildningen, fig. 13, visar tydligt, att tekniken är den förmodade. I stället för att gå till allmogeslöjden har man väl i detta fall experimenterat så till sägandes på fri hand och lyckats komma till ett riktigt resultat hufvudsakligen genom upptäckten af fel i den gamla flätningen, hvaraf man fått klart

för sig, att de två hälfterna i nätet måst hafva tillkommit samtidigt.

I »Bericht des Museums f. vaterl. Altertümer in Kiel» 1907 förekommer i den tabell öfver mossfynd, som meddelas af J. Mestorf,

¹ Nätet beskrifves äfven i Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1891, s. 101—103.

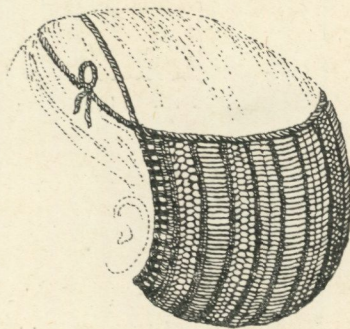

Fig. 12. Hårnät.

följande: »Holstein, Bunsoh, n:r 22, Ein 59 cm. langes Stück einer kunstvoll geflochtenen Wollschnur oder eines Zierbandes — — —» och »Holland, Yde, n:r 48, Ein Halstuch(?) oder Band, nicht geknüpft, nicht gehäkelt, sondern lose geflochten — — —». Sid. 49, där det förut talats om brickband säges: »Eine andere Technik zeigt das Halsband von Bunsoh, welches nachzubilden noch nicht gelungen ist. Gleiches gilt von dem locker geflochtenen (nicht geknüpften)

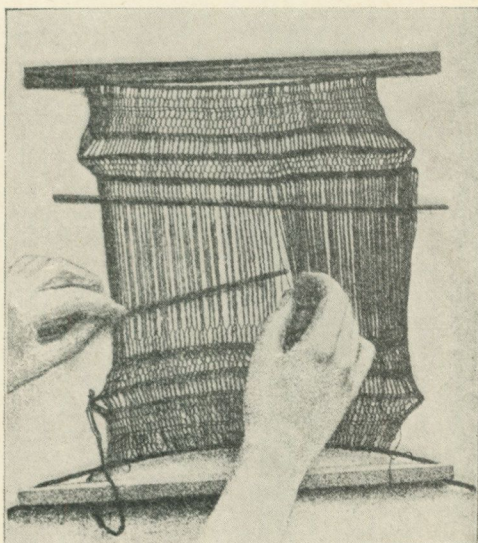

Fig. 13. Eftersbildning af nätet fig. 12.

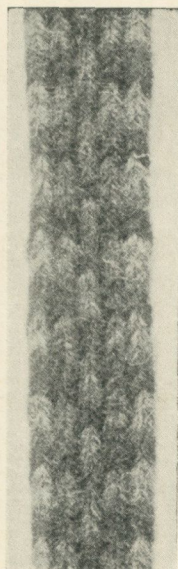

Fig. 14. Skånskt brickband.

bandförmigen Shawl der Frau von Yde, ein netzförmiges Band, das sich ausgereckt zu einem dünnen Strang zusammenzieht.» Visserligen äro dessa omnämmanden kortfattade, men synas mig dock innehålla en antydning om, att den flätteknik vi i det föregående lärt känna kanske äfven för dessa föremål kommit till användning.

Då man betraktar de genombrutna flät mönstren, kan man icke undgå att lägga märke till deras stora likhet med knyppling; möjligen hafva vi att här söka knypplingspetsarnas ursprung. Huru än härmed må förhålla sig, säkert är, att flätarbeten af denna art skulle

kunna få mångfaldig användning och väl försvara en plats i den nutida slöjden vid sidan af andra liknande, t. ex. gammaldags fransflätning och makramé. Tekniken borde åter komma till heders, äfven om de gamla spedebanden icke längre ha någon plats att fylla.

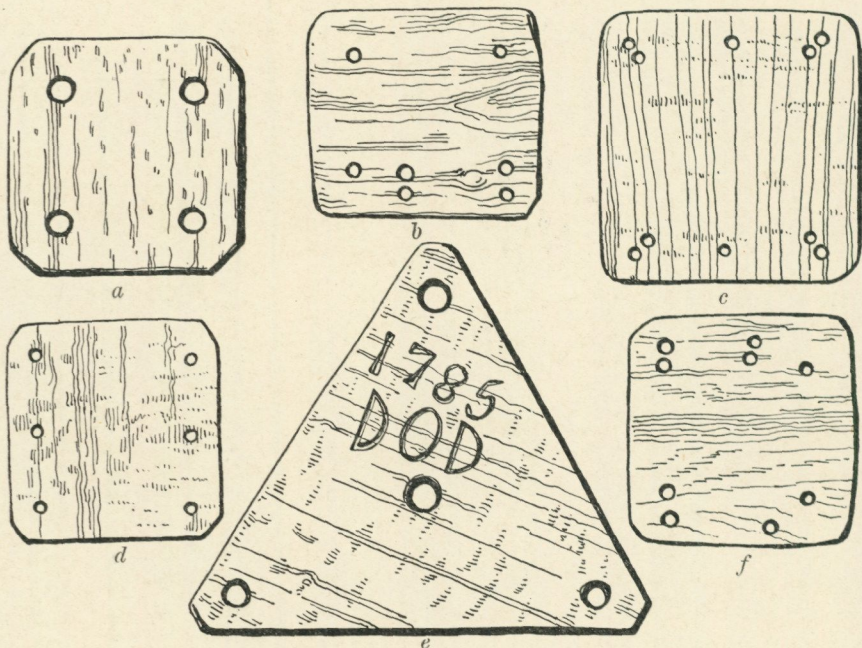

Fig. 15. Brickor i Nordiska Museet, *a.* Skåne, *b.*, *c.* och *f.* Norge, *d.* Dalarna, *e.* Värmland.

De konstväfda skånska brickbanden, fig. 14, äro ej mindre värda vår uppmärksamhet. Arbetet tillgår så, att varpträdarna trädas genom tunna träskifvor eller brickor, vanligen 5 à 6 cm. i kvadrat med hål i hvarje hörn och förfärdigade af bok eller något annat hårdt träslag, fig. 15. Äfven förekomma sådana af horn, ben eller läder. Sedan varpträdarna iträdts, läggas brickorna i en rad med bredsidorerna mot hvarandra, fig. 16, och när varpen på lämpligt sätt blifvit spänd, får man väfskäl genom att vrida brickorna i varp-riktningen. Hvarje fjärdedels hvarf ger skäl, och för hvarje sådant

grepp sno sig fyra trådar tillsammans till ett snöre, fig. 17, så att det färdiga bandet ser ut som ett antal snören eller flätor, lagda intill hvarandra och förenade medelst inslaget, fig. 18 och 19, som tilltryckes med en träknif eller med fingret. Inslaget döljes af varpen. Nu uppstå emellertid skäl och snören på båda sidor om brickkorna, fig. 16 och 17, och då trådarnas hopsnoende på den obegagnade sidan snart blir besvärande, kan man emellanåt vrida brickkorna i motsatt riktning, så att snörena åter snos upp. Så tycks man dock ej alltid ha förfarit i Skåne, utan väft rakt fram och efteråt redt upp den hopsnodda varpen med fingrarna, enligt uppgift därför att man ansåg det märke, som vid omskiftet uppstår på bandet, misspydande. På originalet till fig. 14 förekomma inga omskiften.

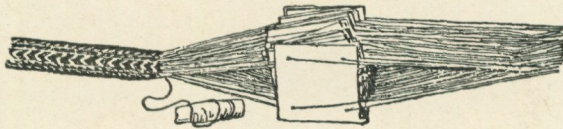

Fig. 16. Brickband i arbete.

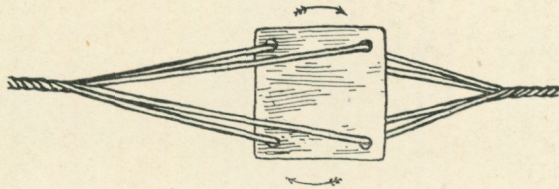

Fig. 17. Brickband i arbete.

Man skulle väl knappast tro, att denna enkla metod ger så godt som outtömliga möjligheter i väfnadsväg, men så är verkligen fallet. Härvidlag som så ofta eljest på slöjdens område ha energi och uppfinningsrikedom i förening lyckats aftvinga de mest primitiva redskap en förvånande prestationsförmåga. Brickkorna kunna förseas med flera eller färre hål, fig. 15, och göras t. ex. ovala eller sexkantiga, och trådarna inredas på många olika sätt, hvilket allt medgifver nya experiment och erfarenheter. Oafsedt den omväxling en olikartad och olikfärgad varp i och för sig åstadkommer, kunna sålunda broscherade mönster och dubbelväfnad utföras — för att nämna ett par exempel.¹ Träder man endast två

¹ I Margarethe Lehmann-Filhés' bok *Über Brettchenweberei* lämnas en utförlig, klar och praktisk redogörelse för denna förf:s många olika rön i brickväfnad.

trådar snedt emot hvarandra i hvarje bricka, får man en »rättframs», d. v. s. med tvåskaft jämförlig produkt, fig 20 b.

Bland Nordiska Museets samlingar finns det en mindre vanlig bricka i trekant med hål icke blott i hörnen utan äfven i midten, fig. 15 e. Hur sådana brickor användts i Värmland är mig icke bekant, men man kan med dem, liksom med sexkantiga dylika, väfva ett särskildt slag af band. Genom midthålet drages ett tjockt mellanlägg, i hörnen inredas smalare trådar. Den tjocka midtråden stramas hårdare åt än de yttre och kommer därigenom att stå orörlig

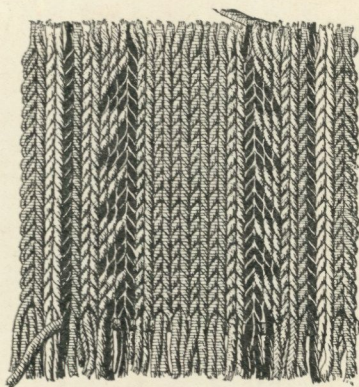

Fig. 18. Brickband från Bosnien.

som ett slags axel, kring hvilken brickan rör sig. De tre yttre trådarna sno sig kring mellaninlägget, som fullständigt döljes. Vid sådan väfnad uppstå dubbla fack (skäl), ett öfre och ett undre. Inslaget får efter hvarje vridning införas i båda facken, så att inslagstråden liksom ständigt går rundt. För att få kanterna jämna insättas på båda sidor ett par lösa varptrådar, som bilda egg. På detta sätt, som man känner från östern, kunna mycket tjocka, starka band förfärdigas.

I Skåne voro brickbanden ej så vanliga som spedebanden, åtminstone ej i Bara härad, där förf. i sin barndom fick se hur det gick till att bricka band. På sina orter lära brickbanden varit själfskrifna som byxhångslen och frans- eller tofsprydda strumpeband, som buros till dräkt med knäbyxor och knötos i ögla under knät. Numera äro väl brickbanden ur bruk.

Fordomdags torde dessa band allmänt hafva förekommit i Norden. Utom i Skåne tillverkades de med säkerhet i Helsingland, Halland och Småland,¹ där kreatursvaktarna fördrefvo sin lediga tid med att väfva band. De fäste varpens ena ända vid en trädstam och den

¹ Förekomsten i Nordiska Museet af brickor från Värmland och Dalarna synes antyda, att så varit fallet äfven i dessa landskap.

andra om lifvet — ett praktiskt sätt, som allmänt användes och som medgaf att efter behof strama åt varpen samt också kom väl till pass inomhus, där man fastgjorde räckan på en krok eller dörrklinka. Teoretiskt sedt skulle man ju här lika väl som vid den nyss beskrifna flätningen kunna få fram två band samtidigt, men praktiskt taget skulle kanske — åtminstone då det blefve fråga om en längre varp — svårigheter yppa sig i fråga om varpens spänning. Just

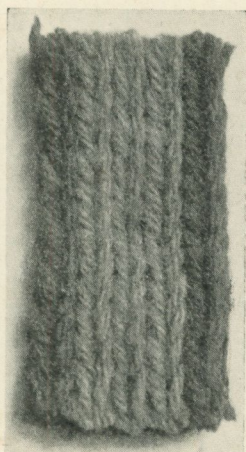

Fig. 19.

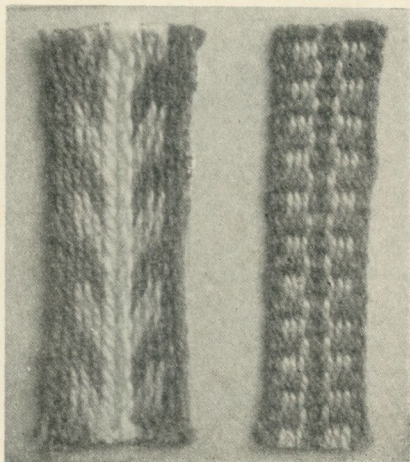

Fig. 20.

Fig. 19 och 20 a, b. Brickband väfda af förf.

den gamla metoden att med sin egen kropps rörelser reglera varpens lossande, då brickorna vridas, och åtstramning, då inslaget tillslås, visar vikten af att därvidlag ha fria händer. Jämte mera primitiva metoder har förekommit en apparat mer eller mindre lik fig. 21. Arbetet kunde nog på sådant sätt utföras med mera precision än eljest, så mycket snarare som varptrådarna då plägade dragas genom ett galler eller en kam, på bilden märkt med $\times$.

I den fornordiska litteraturen omnämnas stundom brickband, så t. ex. i Eddan, 2:a Gudrunsången. Hunnerkonungen Atle låter framföra sitt frieri till Gudrun och för att göra henne benägen för giftermålet uppräknar man för henne alla de härligheter hon som gemål till hunnernas härskare skall komma i besittning af och där-

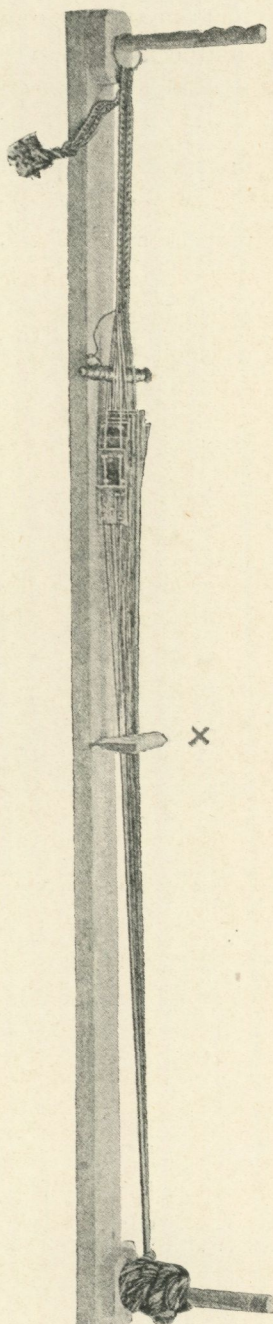

Fig. 21. Bosnisk bandapparat.

ibland hunska kvinnor som väfva med brickor »hlaða spjöldum», och göra vackra ting af guld (tråd), »göra gull fagrt».¹ Hlaða betyder egentligen lagra, uppstapla och torde väl här hafva afseende på brickornas inbördes läge. Af verbet hlaða är bildadt substantivet hlað, som betyder hufvubindel eller hårbånd. I sagorna nämnas gullhlað, silkihlað, och i fråga om vissa höggättade kvinnor förekomma uttryck, som tyda på deras skicklighet i brickväfnad, såsom hlaðbönd, hlaðnipt, hlaðgrund, hlaðnorn, hlaðgudr samt spjalda(g)na.² Ur detta hlað kan tydligen det skånska bygdemålets lä el. hōelā = hårbånd härledas.

På Island hade sådana band mångfaldig användning, t. ex. som strumpeband (sokkabönd), axelband (axlabönd), uppskörteband (styttubönd) och band för kuddar (sessubönd). Dessa senare användes för att vid kvinnornas färder till häst fästa en kudde vid sadeln och voro ej

¹ M. Lehm.-Filhés säger i Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, 1899, s. 33 not: »Es wäre leicht denkbar, dass durch genaues Studium alter Litteraturen noch mehr Licht in die Sache zu bringen wäre. Ebenso gut wie Simrock im zweiten Gudrunliede anstatt 'mit Brettchen weben' übersetzt 'Teppiche weben', könnten sich in anderen alten Schriften z. B. in der Bibel, ähnliche ungenau übertragene Stellen befinden, da kein Übersetzer auch nicht der scharfsinnigste und gewissenhafteste eine solche Stelle richtig verstehen und wiedergeben kann ohne die Sache zu kennen. Auf Weberei bezügliche doch bisher unklar erscheinende alte Schriftstellen müssten eigentlich daraufhin geprüft werden ob sie nicht auf Brettchenweberei zu beziehen sind.»

² Samma förf. s:a tidskrift och årg. s. 30, not.

sällan försedda med inväfda inskriptioner, t. ex. en välgångsönskan, uttryckt på vers och författad enkom för detta ändamål af någon inhemsk poet. De kallades då skriftband (leturbönd). Andra band ståtade med vackra mönster af stor variation. Väfvandet af alla dessa band (spjaldvefnadur) var ett omtyckt tidsfördrif under söndagarna.¹ I en isländsk skildring beskrives husmodern väfvande brickband på det sätt, att hon om högra foten, som utan sko hvilade på ett skrin, lagt ena varpändan som en ögla. Med ena handen höll hon varpens öfre ända och reglerade varpens spänning under det att ett finger var inskjutet i skälet. Med andra handen vred hon sina »spjöld» och införde inslagstråden.²

Vid antropologkongressen i Stockholm 1874 förevisade dr Stolpe redskap för brickväfnad funna vid gräfningar på Björkö i Mälaren tillsammans med andra föremål från 8—10 årh.³

I Kulturhistoriska Museets i Lund samlingar finnas utom brickor och band från senare tid äfven bland fynd från medeltiden en fyrehålig bricka, som kommit i dagen vid grundgräfning på det område, där S:t Mikael's kyrka fordom stått.

Dansk Folkemuseum i Köpenhamn har brickband från Jylland; man kallade där arbetet »Brikning», brickorna »Brikker».

Af norsk »bretvæv» finnes från äldre tid ett i Rygh, »Norske Oldsager», afbildadt band med hakkorsmönster. Ett värdefullt fynd från vikingatiden gjordes i Oseberg nära Tönsberg vid utgräfningen af det bekanta, väl utrustade skepp, som förmodas hafva tillhört en kvinna och förskrifver sig från 9:e årh. Det med sniderier rikt prydda skeppet innehöll utom rester af tvenne kvinnliga skelett talrika redskap för kvinnligt handarbete och däribland ett påbörjadt brickband med omkr. 40 brickor, fig. 22.⁴

Rörande Finland har Hj. Appelgren i sitt verk »Finnische Trachten aus der jüngeren Eisenzeit» omnämnt brickband. Inten-

¹ Lehm.-Fihés i anf. tidskrift och årg. s. 24—25.

² » » » » årg. 1896, s. 375—376, not.

³ Hj. Stolpe, Sur les découvertes faites dans l'île de Björkö. Congrès int. VII Session Stockholm 1874. Bd II, s. 619—640.

⁴ G. Gustafson, Norges Oldtid, s. 131, och A. Götze i Zeitschrift f. Ethnologie 1908, s. 488.

denten vid Etnografiska Museet i Helsingfors, herr Th. Schvindt, beskriver brickväfverskan sittande på en böjd trädstam med varpen fastsatt vid en från stammen uppskjutande gren. I grafvar från 13:e årh. har han funnit fragment af brickband och håller före att denna slöjd redan i äldre tid utöfvats i Finland, där den i våra dagar endast förekommit vid Ladogas västkust.¹

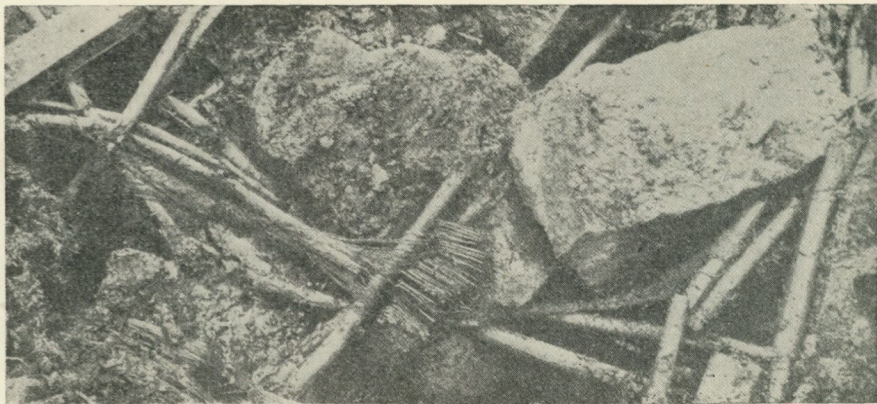

Fig. 22. Brickband från Osebergsskeppet.

Bland talrika mossfynd i Schleswig-Holstein m. fl. platser föreliggande ytterst intressanta prof på brickväfnad för prydnad af den gammalgermanska dräkten. Härom nämnes något af J. Mestorf i »Bericht des Museums f. vaterl. Altertümer in Kiel» 1900 och 1907. Senare har R. Stettiner i »Mitteil. d. Anthropol. Vereins in Schlesw.-Holstein», h. 19, ingående beskrifvit ett dussintal brickväfnader från Damendorf, Daetgen och Torsberg, hvilka trots olikheter i detaljer dock äga en principiell likhet i teknik. Arbetsmetoden var i flera fall högst komplicerad och antalet brickor mycket varierande, från 3—10—22—50 ända upp till 137. Föremålen, som antagas tillhöra 4:e årh., utgöras af band, bälten och kantbårder, dessa senare med och utan frans. Som en egendomlighet (den man också lagt märke till å liknande plagg från Ostpreussen) förtjänar nämnas, att det i flera fall visat sig vara själfva varpändarna af den väfnad, hvarur

¹ M. Lehm.-Filhés, Über Brettchenweberei, s. 7.

ett plagg skurits, som blifvit använda till inslag i brickbården, Dr S. anför ur en germansk rättsurkund bl. a. orden »fœminæ fresum facienti», kvinnan som förfärdigar bårder eller fransar, och

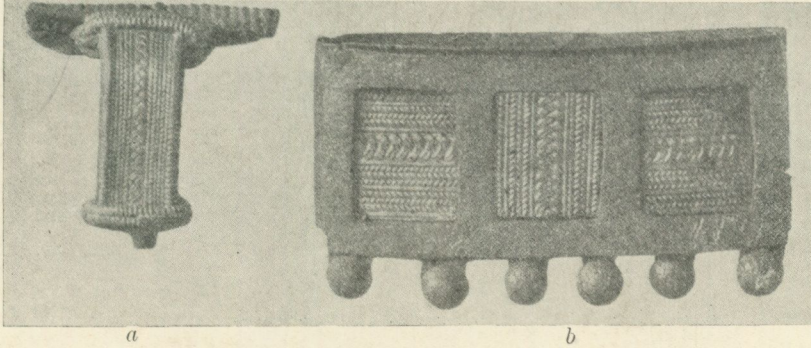

Fig. 23 a, b. Föremål af silfver med bandornament.

han vill i dessa ord se en erinran om samtidens konstskickliga brickväfverska.

Äfven tror sig denne förf. ha funnit spår af brickväfnadens inflytande på metallornamentiken, och som stöd härför meddelar han afbildningar af silfversaker, af hvilka här återgifvas tre st. föremål, fig. 23, 24, med egendomliga ornament af bredvid hvarandra liggande snören, onekligen lifligt erinrande om brickband. Förf. uppgifver, att prydnadsföremål med sådan utsirning ingå i Torsbergsfyndet och andra liknande från samma period.

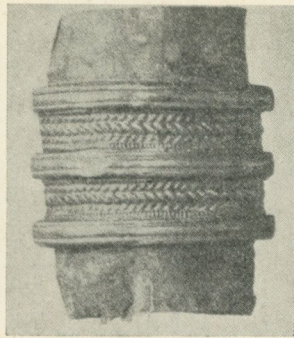
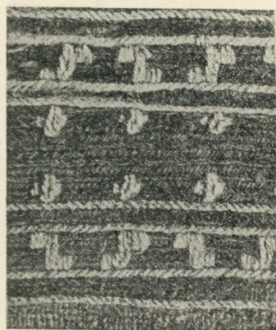

Fig. 24. Föremål af silfver med bandornament.

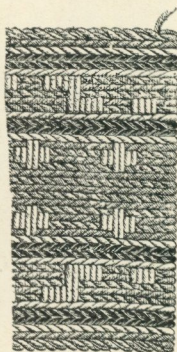
I en artikel »Brettchenweberei im Altertum»¹ redogör A. Götze för upptäckter af brickväfnader å graffältet vid Anduln m. fl. grafplatser inom Kreis Memel i Ostpreussen och framhåller den påtagliga öfverensstämmelsen mellan vissa af dessa fynd och andra sådana i de ryska Östersjöprovinserna. Utom textilfragment påträffades inom Kreis Memel ofta brickor och andra redskap. Prof. G. har till sin

¹ Zeitschrift f. Ethnologie 1908, s. 489.

artikel fogat en fyndlista, upptagande 51 nummer, de flesta omfattande flera föremål. Redskapen, bestående af brickor, nål, bandknif och kam etc., alla af metall, äro vanligen hopfästade med en metalltråd till ett litet knippe eller bestick. Af redskapens minimala storlek jämte andra omständigheter sluter förf., att dessa bestick icke kunnat hafva någon praktisk användning, utan snarare äro att anse som modeller, uteslutande afsedda att nedläggas i grafvar, ett bruk, som ju tyder på, att brickväfnad allmänt utöfvats inom området.

a

b

Fig. 25 a, b. Koptisk bård.

Förestående öfversikt torde väl gifva vid handen, att brickväfnaden hos Skandinavien och Nordtysklands germaner sedan urminnes tid varit en omtyckt och flitigt utöfvad slöjd. Blicka vi längre utåt, så finna vi äfven denna teknik bland de i ljuset framdragna koptiska textilier, som i så mångt och mycket visa frändskap med nordisk textilkonst öfver hufvud. Ett prof på koptisk brickväfnad är den vackra broscherade bården fig. 25; a är originalet, b efterbildningen.

I fråga om brickväfnadens geografiska utbredning kan vidare (ur M. Lehmann-Filhés: »Über Brettchenweberei») anföras Grekland, där brickade strumpeband liksom i Skåne tillhört den manliga nationaldräkten; det inre af Ryssland, Kaukasus, Armenien, Konstantinopel, Turkestan, Mosul (Babylonien), Syrien, Persien, Indien — till

och med så långt aflägsset som på Celebes — samt Ostasien med Kina, Japan, Siam, Birma. Äfven Amerika kommer in med de peruanska graffynnen, hvilka som bekant äfven i annat förete märklig likhet med nordiska och koptiska textilier.

Det har lyckats den sistnämnda förf. att med brickor göra efter de på åtskilliga egyptiska konungastatyer i Luxor, Karnak och andra platser förekommande gördlarna med sicksackmönster, och hon förmodar, att de verkligen också blifvit utförda på detta sätt.

I östern är det som brickningen slagit ut i full blomstring och kommit till mångsidig användning, från de grofva gjordarna, sadeltäckena och grimmorna för rid- och lastdjuren till de af rikaste material, silke, guld- och silfvertråd förfärdigade bältena m. m. och skriftbanden, hvaribland de persiska utan tvifvel förtjäna att särskildt framhållas i fråga om konstnärligt utförande.

Äfven då vi undersöka till synes så obetydliga ting som gamla skånska band öppna sig således vidsträckta perspektiv, och vi få ännu en gång konstatera vårt kulturella samband med östern.

Bild 1, 14, 19, 20 äro originalfotografier, 2—10, 18, 21, 24 äro hämtade ur L. Schinnerer, *Antike Handarbeiten*, Wien 1895, 11, 13 ur Sophus Müller, *Vor Oldtid*, Köpenhamn 1897, 12 ur V. Boye, *Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark*, Köpenhamn 1896, 15 efter brickor från Skåne, Dalarna, Värmland och Norge, samtliga i *Nordiska Muscet*, 16, 17 ur M. Lehmann-Filhés: *Über Brettchenweberei*, Berlin 1901, 22 ur *Zeitschrift für Ethnologie* 1908 samt 23 ur *Mittel. d. Anthropol. Vereins in Schleswig-Holstein*, H. 19, Kiel 1911.

Olsmessa och Torsblot.

Af

N. E. Hammarstedt.

När Erik ger ax, ger Olof kaka» är ett ännu allmänt förekommande svenskt talesätt, hvilket dock torde förskrifva sig från en tid, när dessa bemärkelsedagar i själfva verket inföllo något senare än i vår nuvarande kalender. Äfven andra gamla uttryck vittna om Olsmessotidens betydelse såsom ingående skördetid. Sålunda talas både i Sverige och i Finland om »Olsmessekroken» såsom en bondens pröfvotid, då det gamla sädesförrådet tryter och det nya med otålighet emotses. Det smäländska rimmet »Ola med sin knoga körer bonden på loga» intygar detsamma, men förutsätter samtidigt, att skörden redan begynt, lämnande räddning ur svårigheten.

Märkligt är att detta åtminstone för oss tidiga skede af skördearbetet varit förbundet med en skördefest. Af Gustaf Vasas bref af år 1541 till Ölands allmoge finner man, att där då varit vanligt att vid eller omkring Olsmesstid »fara omkring landet och dricka gästabud och kyrkomessa med hvarandra».

Ännu närmare vår tid har hos finnarna Olsmessodagen bibehållit sig såsom en skördehögtid. Gananders *Mythologia Fennica*¹ förmäler (s. 65) om Olofsdagen, *Ollin päivä*, att då slaktades och åts *villavuona*,² ett oklippt lamm från våren, när skörden slöts. Här framhålls således uttryckligen, att i Finland Olofsfesten hölls för lyckad skörd. Då fåret inbars, skulle med al- och grankvistar vatten stänkas på tröskeln. Till denna högtid tillreddes äfven öl och bränn-

¹ Åbo 1789.

² Af *villa* ull och *vuona* lamm.

vin. Innan någon fick smaka på anrättningarna, skulle något utgjas i vrån vid bordsbänken och på stuggolfvet samt i *aatto-koivu*,¹ en helig björklund, eller ock under det på midsommaraftonen på gården resta midsommarträdet. Den som Olofsdagen inbärgade foder åt boskapen skulle bli hemsökt af björnen.

Äfven de till Sverige invandrade finnarna hafva firat Olofsdagen, hvilken sed de för omkring trehundra år sedan tydligen medfört hit från sitt gamla hemland. I en den 25 oktober 1774 uppsatt skrifvelse² förmåler prosten T. Westbladh i Orsa därom följande. »De hafva ock för sed, at hålla en fest olofsmessodagen med en gumses aldeles förtärande, såsom i Rätvik, Säfsnäs eller Nås finmark etc. En finne från Liusnarsberg har jag ock hört efven tala om helgonmesstacka, som den dag på en gång skulle upätas, och hade jag tänkt sådant vara en likhet med judarnes påskalamb, men finner det icke så vara. De nu lefvande veta icke mer än at de hafva den sed från förfäderna, utan någon synnerlig betydelse: men så har jag funnit at denna olofsmessofest skal vara en åminnelse af konung Olof den helige, och skola ceremonierne vid vesterdals finnarnes fordna högtidlighet med olofsmessogumsen varit följande, nembl. En gumse utan vank afskildes här til någon tid förut, doch utan afseende på färg svart eller hvit etc. hölts på god bet, slagrades aftonen näst för olofsdag; köttet saltades, alt samans dels koktes dels stektes, på en gång til tidelig middagsmåltid, dagen derpå frambars på bordet tillika med en deraf tilredd soppa och förtärdes på den måltiden. Der hushållet ej var så talrikt at det inom sig mägtade förtära tilredningen, böds gäster til hielp. Drickat til denna högtid brygdes någon tid förut och tunnan slogs straxt igen, öppnades icke förrän på den dagen, då bordet fådt sin matredning. Brödet bakades olofsmessoaftonen. Et vist mått afskildes förut, både til bröd och dricka. Intet smakades deraf förr än det inkommit på bordet; icke ens tillåtut, at vid qvarnen under förmalningen smaka hvarken miöl eller malt som dertil var anslaget.³

¹ *aatto* helgdagsafton, *koivu* björk.

² Orig. i Orsa kyrkoarkiv. För kändedomen om denna intressanta urkund, som är femton år äldre än Gananders anf. bok, har jag att tacka lektor Abr. Ahlén.

³ Samnta sak omtalas af Ganander för kekrifesten (allhelgonadag).

Husbonden i huset skar och delade köttet til alla bordsgästerna, sedan han det sielf förut smakat. Han var och den förste, som smakade drickat, och drack så gästerna gemensamt til, men när han i det ärendet tog drickskärilet ansågs såsom en nödvändighet, at först afhålla några droppar dricka utur kärilet under bordet. Var någon spelman för handen spardes icke violsträngarne. Ifrån alt arbete hvilades hela dagen. En del hushåld hafva efven firat jemte olofsmessodagen, mårtensdag; en del ock både Mårtens- och Carimässodagarne på lika sätt; men Olofsdag har varit den högtideligaste. Detta har varit det allmännesta och mäst öfliga sättet. Det nekas intet, at ju somliga hushåld tillagt några fåfångor, såsom at hålla måltiden i fähuset,¹ at gifva hvarje deras kreatur smaka af maten och drickat etc. men af de förnuftigare och sedigare finnar har sådant blifvit med föragt ansedt. Nuförtiden är denna gumsebögtiden nästan aldeles utur bruk i Nås finmark.»

Så långt denna i flera hänseenden märkliga skildring, hvilken oafkortad anförts. Här möter en ålderdomlig företeelse, nämligen ett kultbröd, som icke omnämnes på det ofvan anförda stället hos Ganander. Emellertid är det alldeles otvifvelaktigt, att samma kultbröd finnes omtaladt äfven hos denne, ehuru på ett annat ställe i hans bok (s. 91). Där omnämnes nämligen ett stort bröd, *toukoleipä* (såkaka), »som bakas i Julii månad Ukko, åskan eller Thor, til heders; men brytes ej, utan förvaras i sädesbingen tils vårsåningen följande år, och då med vissa cæremonier utdelas gårdfolket at äta af».

Tyvärr har jag icke varit i tillfälle att inhemta min sagesman dr V. Rantasalos åsikt om följande, men samhörigheten med det ofvan omtalade kultbrödet synes mig så i ögonen fallande, att jag icke tvekar att påpeka densamma. Enligt hvad dr R. haft vänligheten meddela mig bakas i Marttila socken i egentliga Finland på *hösten* ett stort rågröd på ett halft lispunds vikt, hvilket sedan förvaras till julaftonen. Då, och sedan hvarje helgdag ända till kyndelsmessan, framställes det på bordet, dock utan att något däraf

¹ I Leksands socken har det till julen bakade julkorset på tjugondagjul högtidligt förtärts ute i färkätten. I Karelen förtärdes på allhelgonadagen en malträtt (*mämmi*) på samma rituella sätt i fähuset.

förtäres. Först på våren, när man hemkommit från sådden, brytes kakan och fördelas mellan dem, som deltagit i detta arbete.

Egendomligt för denna kaka är, att man, innan hon gräddas, däri intrycker märken af alla gårdens nycklar. Att döma af denna underliga, otvifvelaktigt i ett eller annat afseende magiska ornering är denna kaka åter i sin tur nära befryndad med de på samma sätt ornerade såkakor, som enligt samme folksedsforskare bakas till julen i Permiö i egentliga Finland, Multea i Satakunda och Petäjähoski i Österbotten. I Permiö socken, där kakan i likhet med den af Ganander omtalade såkakan uttryckligen benämnes *touko-leipä*, inbakades lung- och lefverbitar, och brödet förbands således med ett animalt offer.

Märkligt är att stämplantet af jul- och såkakan med ett nyckelax möter äfven inom ett par af Sveriges östliga landskap, nämligen i Uppland (Sko socken)¹ och i Södermanland (Sorunda socken).² Har denna användning af nyckeln möjligen sin orsak i ljudlikheten mellan ax i nyckelax och i sädesax? I den med nyckel ornerade jul- och såkakan i Multea sätter man äfven kornax, likasom man i Danmark i skördegröten sätter ax af alla sädeslag, som man skördar.³ Denna enkla och, såsom det kan tyckas, nog så närliggande slutsats rubbas emellertid helt betänkligt af det förhållandet, att man äfven i Steiermark på samma sätt med en nyckel gör märken på bröd, *kletzenbrot*, som bakas till julen. Uraktlåtes detta, förbränner Perchta brödet vid gräddningen eller ock kommer det på annat sätt till skada.⁴ Måhända måste man därför antaga, att ifrågavarande folksed går tillbaka på nyckelns symboliska betydelse såsom öppnare (finsk *avain*, nyckel, af *avaa*, öppna),⁵ eller ock på något symboliskt tecken, för hvilket en eller annan äldre nyckeltyp lämpat sig, så vida man icke rent af bör söka förklaringen i betydligt ålderdomligare språkförhållanden än dem jag nyss antydt.

¹ Uppt. i Nord. museets arkiv af int. N. Keyland.

² Uppt. af Julia Kiellman-Göranon i Nord. M:s arkiv.

³ Feilberg, Ordbog over jyske almuesmål, art. skårgrød.

⁴ Zeitschr. für österr. Volkskunde 1895, s. 249.

⁵ Jfr. W. Köhler, Die Schlüssel des Petrus i Archiv für Relig.-Wissenschaft.

Jag vill här slutligen till en något närmare granskning återupptaga Gananders uppgift, att den i juli bakade såkakan tillreddes till ära för Ukko eller Tor. På såväl de svenska som de norska kalenderstafvarna utgöres märket för den 29 juli af en yxa.¹ Men yxan tillades äfven Tor. S:t Olofs frändskap inom folktron med den gamla åsk- och äringsguden har ock blifvit af fornforskare tydligt påvisad.² Särskildt har man fäst afseende vid det inflytande på äringen, som allmogen tillagt en del Olofsbilder. Vore det nu så, att konung Olofs döds- och minnesdag råkat infalla vid en tidpunkt, då bönderna af urgammalt firat en skördefest och en högtid för äringsguden, låge i detta förhållande en redan i och för sig tillfyllestgörande förklaring och en orsak af primär art till att S:t Olof blef ett bonde- och äringshelgon.

Det visar sig, att det varit en mycket utbredd sed, att kyrkan ungefär vid denna tid vigt den nya skörden. I Sverige välsignades i slutet af medeltiden, enligt Olaus Magnus, årets äring på Marias himmelfärdsdag (d. 15 augusti). På samma dag viges i Ryssland åt hvarje hushåll ett bröd af den nya skörden, af hvilket en bit förtäres efter fastan »såsom första kötträtt», medan resten förvaras, invecklad i ett stycke linne, invid husets helgonbild för att vid behof tillgripas såsom läkemedel. I England inträffar denna kyrkliga brödingivning redan den första augusti, som därför benämnes *lammasday*, af angelsachsiska *hlafmaesse*, det är brödmessa.

Det ligger i sakens natur, att i samband med ett vidgad åkerbruk och ökade hushållssysslor skördefesten mer och mer framskjutits, och omsider finna vi den hafva med sina väsentligaste riter öfvergått i julhögtiden. I Finland kallades enligt Ganander den »på åtskilliga tider om hösten efter tröskning och inbärgning» hållna festen *vuodenalkajaiset* (*vuosi* år, *alka*, begynnelse, *alkaja*, upphofsman). Den successiva förskjutningen fram mot vintern hade i vårt land

¹ På de norska återfinnes samma märke därjämte äfven på den 3 aug., på hvilken dag konung Olofs lik upptogs ur den tillfälliga graf, där det under ett år varit jordadt. Legendens förmäler, att kroppen då ännu sett ut som en sofvandes, och att hår, skägg och naglar vuxit under tiden. (Se Snorre: Olof den heliges saga.)

² Montelius, Solgudens yxa och Tors hammare i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift b. 10, sid. 292.

otvifvelaktigt inträdt redan långt före kristendomens antagande, om ock denna genom den hedniska högtidens lösryckande från dess religiösa rotfäste torde i hög grad hafva befordrat denna glidning af de gamla skörderiterna. Emellertid saknas icke alldeles vittnesbörd från heden tid om en skördefest, som torde infallit tämligen vid samma tid på året som Olsmessan. I Hymeskvida förekommer i sista stansen en antydning om en högtid, som inträffade vid linskörden, alltså någon gång i augusti. Myten låter Tor och Tyr då hafva från jättemakterna eröfrat den ofantliga kitteln för gudarnas brygd. Detta passar mer på sädesskörd än på linskörd. Bland de nordiska gudarna är Tor den ende, om hvilken det förmäles, att bröd bragts guden såsom offer.¹ Detta allt är onekligen ett ganska knapphändigt vittnesmål. Emellertid synes det, som om vår kunskap om den dyrkan, som egnats Tor för erhållen skörd, från annat håll vunne en oväntad komplettering. Om tsjuvasjerna förmäler Strahlenberg, att de till sin skördefest, som inträffade i oktober, bryggde öl, och att de då offrade åt sin gud Tor förstlingen af skörden samt särskildt ett visst slags bröd, hvilket de satte fram för honom. Då tsjuvasjernas område ligger invid Nisjni Novgorod, torde man ha goda skäl att förmoda, att denna Torskult kommit till dem direkt från svenskarna.² En motsvarighet till detta offer förekom ännu vid medlet af 1100-talet hos slaverna på Rügen. Om dessa förtäljer Saxo, att de, när skörden lyktats, offrade en kolossal med mjöd bakad kaka åt guden Svantevit. På liknande sätt offrade redan grekerna i juli säd och bröd af den nya skörden åt Zeus Polieus för att få god äring följande år. Hvad åskgudens betydelse för äringen beträffar bör erinras om, att direkta uppgifter — hos Agricola, Bång, Ganander — finnas om, att finnarnas säningsfest firades till dennes, Ukko's, ära. Det var ju ock till denna vårhögtid som den i juli bakade skördekan förvarades.

Men äfven den af prosten Westbladh framkastade och förkastade sammanställningen af det finska gumsoffret med det judiska påska-

¹ Snorre, Olof den heliges saga k. 118.

² Jag inser, att konsekvensen i så fall kräfver, att likasom det tsjuvasjiska *Tora* äfven andra finska folks af samma rot uppkomna namn på åskguden — alltså estn. *Tava*, ostjak. *Torum* — äfven leda sitt ursprung från svenskan.

lammet är väl värd ett närmare beaktande. Likheterna äro i själfva verket sannolikt större än prosten W. föreställt sig. Att vid bägge dessa högtider offerdjuret utgjordes af ett får utan vank är otvifvelaktigt icke det väsentliga. Det finnes andra likheter af större betydelse: Bägge festerna voro skördehögtider; vid bägge förekom ett kultbröd; vid bägge fick intet af offerdjurets kött lämnas oförtärdt. Men härtill torde icke likheterna hafva inskränkt sig. Med en i offerlammets blod doppad örtnippa beströkos hos judarna dörrposterna. Med al- och grankvistar bestänktes hos finnarne vid gumsens införande i pörtet dettas tröskel med vatten. Det bör härvid kanske icke lämnas obeaktadt, att alens i luften hastigt rodnande safve i folkföreställningen ofta sammanställes med blod. I lapparnes björnriter har den särskildt erhållit en stor betydelse. Med ringa fara för att misstaga oss kunna vi vidare förutsätta, att ännu ett par väsentliga likheter en gång förekommit mellan de bägge skördeoffren. Såväl hos ebreerna som hos de hedniska nordborna stänkte offerförrättaren af offerdjurets blod på de i högtiden deltagande, och otvifvelaktigt har på bägge hållen så en gång äfven skett vid äringsoffret (förbundsoffret). En annan likhet torde hafva varit den, att intet af offerdjurets ben fick krossas. Om det judiska påskalammet angifves detta uttryckligen, men detsamma gällde hos nordborna otvifvelaktigt äfven åtminstone det åt Tor egnade bockoffret.¹ Särskildt för med vegetationskulten, men äfven för annan med regenerationsföreställningar förbunden kult, var denna regel af väsentlig betydelse. Den iaktogs därför icke blott hos sädesodlande folk utan ock hos nomadfolk och jägare, såsom lapparna och åtskilliga andra boreala folk, särskildt i förbindelse med björnkulten.

Likheterna mellan den judiska och den nordisk-finska skördefesten hafva således varit i flera hänseenden öfverraskande stora, ja så stora, att man, utgående från de boreala och europeiska folkens offerriter, rent af torde våga att på grund af åtskilliga indicier uttala en förmodan om ännu en rituell likhet hos den ursprungliga judiska påskritualen, nämligen den att offerdjurets ben nedgräfts

¹ Jfr Gylfaginning 43.

vid ett heligt träd eller i en helig lund (eller senare i åkerfältet), och att dess hud uppsatts å det heliga trädets grenar. Hos såväl ebreer som finnar och nordbor har trädkult varit en uråldrig, förhärskande religionsform, och än i dag upphänga såväl finska och boreala som syriska folk allmänt offergärder i heliga träd. Att utförligare ingå på denna fråga förbjuder här utrymmet.

Huru stor likheten således en gång må hafva varit mellan judarnas påskfest och finnarnas skördehögtid, har dock prosten Westbladh säkerligen fullkomligt rätt i sitt förnekande af deras direkta samhörighet. Förhållandet är nämligen till stor del detsamma äfven med de lappska björnriterna, och äfven beträffande dessa har öfverensstämmelsen med det ebreiska påskalammet af åtskilliga författare påpekats. Likheterna måste därför förklaras så, att de dels härleda sig ifrån en gemensam urkälla, dels från likartade förutsättningar. Otvifvelaktigt bör man ock, såsom här redan antydts, från de väsentliga likheterna borträkna den, som för mången vid första ögonkastet torde förefalla såsom den mest betydelsefulla, nämligen offerdjurets art. Ehuru de till Sverige invandrade finnarna vid sin hitkomst medförde det högtidsfirande, som här behandlats, är det nämligen dock otvifvelaktigt, att de en gång långt dessförinnan öfvertagit denna sed, ehuru väl då med ännu ursprungligare drag, från oss svenskar. Och offerdjuret var då icke en gumse utan en bock, det djur som alltifrån den skandinaviska Norden ned till Trakien och Grekland framför andra erhöll rollen af växtlighetens och åkerfältets demon och därför offrades åt fruktbarhetens gudom. Samma halmfigurer, som i vissa socknar vid Siljan benämnas *julgumsar*, kallas i det öfriga Sverige likasom på kontinenten julbockar eller skördebockar. I Östergötland skall den kärfve, som var den sista på lasset och den första i ladan, till och med hafva kallats »vår herres bock». Bocken utgjorde i Norden det egentliga bondeoffret åt den egentliga bondeguden. Enligt Frostatingslagen skulle den frigifne trälen vid sitt »frelsiöl» slakta en bock. Ursprungligen var detta utan tvifvel ett offer åt Tor, ett den frigifnes första utöfvande af sin nyvunna värdighet och rätt såsom bondeman, om det ock gifvit Harbardsljöd anledning att i aristokratiskt öfvermod

kalla Tor för trälarnas gud. I den norska visan om julbocken, hvilken i likhet med andra vegetationsdemoner och äfven Tors boc-
kar dödas och åter blir till lif, heter det, att denna bock vistas på
»Elias' topp» eller »Elias' fjæld». Det är orimligt, att detta namn
tillkommit af ren tillfällighet. Elias blef under medeltiden och
är än i dag alltifrån Kaukasus till Arkangelsk åskgudens kristne
efterträdare. Härmed har jag dock icke velat påstå, att julbocken
leder sin egentliga härkomst från Torsbocken, men hvad jag vill
påstå är, att de bägge leda sina anor från en gemensam urfader,
skördebocken, och det så nära, att deras inördes väsensfrändskap
i åtskilligt rent af synes vara en väsensgemenskap. Då det i Forn-
mannasögur (2,163) säges, att Tor uppåt sina egna söner, får väl ock
detta gåtfulla yttrande i här antydda förhållande sin förklaring:
skördens väsende var himmelsgudens son. Hvad åter en-talet be-
träffar behöver jag väl knappast erinra därom, att vi icke behöfva
gå längre tillbaka än till brakteattiden för att finna gudabocken
uppträda ensam. Det är i samband med föreställningen om en åsk-
guden tillhörig vagn som äringsbocken kommer att uppträda i par.

Det gottländska bidlaget.

Af

Nils Lithberg.

Redan vid en mycket flyktig bekantskap med gottländska kulturförhållanden gör man den reflexionen, att *by* på Gottland kallas *gård*. Socknen är enligt gottländskt språkbruk icke delad i byar. Den är delad i gårdar, och gården är delad i *parter*. De sistnämnda benämnas stundom inom gården med särskilda namn. Sålunda kallas de fyra parterna vid Sixarfve i Viklau: Storstu, Nystu, Asstu och Lillstu; eller de fem parterna vid Nickarfve i Vänge: Storstäuas, Lejlstäuas, Undastäuas, Yvastäuas och Nöjstäuas. Ej sällan förekomma Stainstäuas, Spjarr- (eller Spjärr-)stäuas, Källstäuas och Stäuas på Rumme som namn på parter i gården. Stundom benämnas dessa parter med sitt partnamn + gårdsnamnet t. ex. Storstu-Kvie, Källstu-Jakes, Spjärrstu-Bjerges, hvilken sistnämnda part i Eksta dessutom delades i Spjärrstu-Bjerges Motes och Spjärrstu-Bjerges Pauels. En alldeles modern namnbildning kan anföras från Vall. För 10 år sedan klöfs Bjers gård, hvilken alltid utgjorts af en part, då två syskon ärfde, i tvenne. Den nya parten byggde sig ny mangård och ladugård samt kallas nu allmänt Ungbjers, medan den gamla parten kallas dels Bjers dels Gammelbjers. Någon gång kan partens benämning vara rent tillfällig, såsom då man kallar den part, där man håller på att ta upp potatis, för Pärstäuas eller Järpäras.¹

I ett par undantagsfall har jag hört omtalas en indelning af socknen i byar, hvarvid flockar af gårdar sammanföras till en by. Norrlanda socken delas i Bursbyen och Körkbyen. Den förra af dessa innefattar gårdarna Munkbos, Liste, Burs, Butraifs, Bjers och Ham-

¹ Alex. Engdahl, Anteckningar i Nord. Museets arkiv.

mars, hvilka ligga i en flock i socknens nordliga skogiga trakt. Öfriga gårdar, som ligga kring kyrkan och den invid kyrkan belägna myren, bilda Körkbyen. Fide socken delas i Sudabyen i söder, Annbyen i nordost och Fidbyen i nordväst. Öja socken delas i Vestabyen, Körkbyen och Holmbyen (trakten kring Faludden), och bebyggarna nämnas därefter Vestabingar, Körkbingar och Holmbingar. På samma sätt delas Eksta i Körkbyen och Aikstvästre. Burs socken var 1842 delad i Kyrkebyn, Gläfves- eller Lebyn, Burgebyn och Wanges- eller Sandbyn¹.

Men utom denna delning af socknen existerar en annan. Den nyss anförda synes vara betingad af lokala förhållanden, såsom då de två af ett skogsbälte skilda delarna af Norrlanda eller af Eksta delas i s. k. byar. Den andra indelningen af socknen är traditionell och är en fördelning i *bidlag* eller *budlag*. Bidlaget utgöres af ett visst antal gårdar, hvars bebyggare hafva skyldighet att »bide» (bedja) eller »bude» (bjuda eller båda) hvarandra till bröllop, begrafning eller annat gästabud, på gottländska kalladt »tillfälle». Men dessutom kunde äfven laget bådas upp till andra sysslor.

När de gottländska ängarna strax efter midsommar stodo färdiga att slås, samlades bidlagets män och kvinnor för att gemensamt förätta slåttern. Man började tidigt på morgonen. Karlarna gingo först och slog höet, hvarefter kvinnorna räfsade, »räkte», samman det till stora »breden», och på aftonen firades i gården »sletating» med grundlig förtäring och dans till sent på natt. När ladugårdshuset stod färdigt med väggar och takresning, samlades bidlaget till »husating», hvarvid man infann sig med nödiga redskap för att släpa fram och draga upp agen för att med denna täcka taket. På aftonen, då allt var klart, afslutades det hela med gille och dans.

I äldre tider byggdes stundom hela huset vid husating. Jag lånar härvid P. A. Säves skildring af en sådan.² På vintern hemköres timret, bräder sågas och fönster- och dörrkarmar tillredas. Och sedan mor väl försett sig med mat och dricka, tillkallar

¹ S. J. H. Schröder (C. J. O. Laurin), *De parocciis Gothlandiæ Burgs et Stänga*. Akad. Afh. Upsala 1842.

² Säve, *Åkerns Sagor*.

bonden sina vänner och grannar inom hela bidlaget för att hjälpa till att bygga och hålla till godo med den tillredda husatingen: detta brukar ske något före höslåttern. Alla komma då arbetsklädda och med nödiga doningar och kvinnorna medföra sändningar af något mjölk, en stig ägg, en ugnspannkaka, en vinstarust eller en grisstek o. s. v., hvilket till hjälps för mor, som då har stort matbekymmer, aflämnas i huset mot tack för skänken och någon välfägnad. Under ledning af en något byggnadskunnig förman börjar man tidigt arbetet, vare sig med att draga det tunga foderbåndet upp till täckningen af det redan till bandet färdiga ladugårdshuset eller med att bära sten, slå bruk och mura på manbyggningen, ty man vill gärna ha slutat i god tid, så att man får ro att riktigt förlusta sig på kvällen. Huset är efter omständigheterna färdigt på första, andra eller kanske först tredje dagen. Det var efter husets färdigbyggande som det i äldre tider hållna fynstargildet firades. Men häruti deltog icke bidlaget utan slakten och aflägset boende vänner.

När någon skulle hålla bröllop eller annat »tillfälle» och behöfde nödig fisk för gästabudet kallades bidlaget till nätåting i träsket eller myren, hvarvid man fiskade en dag, därefter hemförde fisken till gården och avslutade det hela med gille.

I Eksta var det brukligt, att bidlaget till bröllops bar ihop mjölk och ystade bröllopsosten. Bidlaget utgjordes här vanligen af 3 gårdar med sammanlagdt c:a 24 hushåll. Och då gräupacken¹ på julafton lades in i stugan samlades likaledes i Eksta bidlagsgubbarna för att gemensamt bära in den i bidlagets stugor och dricka julen in.

Numera har allt gemensamhetsarbete upphört. Bidlaget har sin enda funktion vid inbjudning till bröllop eller begrafning. Så länge det gamla gemensamhetsarbetet var en af grundförutsättningarna för bidlagets existens, förblef naturligtvis bidlagets sammansättning fastare. Numera måste, med bidlagets närvarande uppgifter, bekantskaper och släktskaper spela in, hvilka förorsaka rubbningar i de traditionella formerna. Då jag nu öfvergår till att nämna några exempel på hur bidlagen äro sammansatta, kan jag endast anföra förhållandena sådana de nu äro samt förutskickar den anmärkningen,

¹ Om »gräupacken» se Fataburen 1907 sid. 236.

att i vissa fall sammansättningen förr varit en annan; en och annan gång har minnet däraf ännu bevarat sig.

I smärre socknar bildar stundom hela socknen ett bidlag. Så är förhållandet i Viklau och Bara.

Vall socken består af två bidlag, fördelade så att gårdarna väster om kyrkan bilda ett, Västervallar, och gårdarna öster om kyrkan bilda ett, Östervallar.

Björke socken utgöres likaledes af två bidlag, det ena bestående af Värplösa, Stenstu, Odvalls, Hakuse och Norrgårda, det andra af Likmide, Smedgård, Bössarfve, Harkvie och Tynne.

Hamra socken delas i två bidlag: 1) Norrgårda, Öjmunds, Sindarfve, Skogs, Sutarfve och Botreifs, 2) Storms, Sollmungs, Suders, Linhatte, Långmyrè, Bartmesse och Rums.

Follingbo socken delas i: 1) Kallings, Hagvards, Gerte och Klinte, 2) Björkbos, Bondarfve, Sylfaste och Hällhage i Barlingbo. De i socknen förekommande herregårdarna Nygårds, Hallfrede, Ungbåtels (Rosendal), Norrbys, St. och Lilla Vede samt Dede, hvilka åtminstone sedan 1600-talets midt innehafvs af herremän, mest borgare i Visby, hvilka här hade sina sommargårdar, tillhöra icke något bidlag.

Källunge socken delas i: 1) Burs, Larsarfve, Skällhorns, Sorbys, Ekskogs, Skäggstade, Bölungs och Lilltollby, 2) Kullingbos, Kullsfarfve, Prästgården, Uggårds, Saggby, Aumunds, Gannarfve.

Större socknar delas i flera bidlag. Hörsne socken delas i: 1) Line, Bunne, Buters och Timans, 2) Debjers, Nybjers, Mörrby, Lill-Mörrby och Möllgårds, 3) Närbys, Anninge, Massarfve, Snovalls och Smiss.

Roma socken delas i: 1) Aumunds, Möllbjers, Karby och Prestt (d. v. s. åboarna på prästgårdens mark), 2) Busarfve, Uppenbys, Ejmunds, Bjers, 3) Vellarfve, Timans, Snovalls och Diskarfve. Larsarfve växlar mellan 2) och 3).

Vallstena socken delas i: 1) Bjerger, Allekvie, Norrgårda, 2) Gudings, Alfvena, Slumre, Hägvalls, Uppgård och Grinds, 3) Medebys, Nygårds och Rå.

Anga delas i: 1) Fjåle, Bendes och Bjers, 2) Botes, Hemmungs, en part vid Stenstu och Suderbys, 3) Båticke, Änggård, Österby och

Stenstu, 4) Suderbys, som ehuru den bjöds af Botes och Hemmungs icke hade skyldighet att bjuda igen, utan bildade sitt bidlag ensam. Liffride är komministergård.

Dalhem delas i: 1) Stenstu, Sorby, Björkhage (?), Harstäde, Hallföse, Nygårds, Munks och Busarfve, 2) Näsungs, Dune, Kanungs, Räkarfve, och Binge, 3) Sigurs, Vidungestenstu, Vidunge och Annbåtels, 4) Gandarfve, Dungårde, Slitgårds, Granskogs, Burge och Grinder. Hesselby är komministergård. Dessutom anses några gårdar för herrgårdar.

Öja delas i: 1) Strands, Botarfve och (förr) Ockes, 2) Olofs, Boxarfve, Gisle och (numera) Ockes (= Västerbyn), 3) Unghanse, Domerarfve, Rånnarfve och Roes (= Kyrkbyn), 4) Simunde, Olleifs, Stockvike, Bringes, 5) Rudeie, Sandkvie, Ranarfve, Petes, Skogs och Bjervide, 6) Barkarfve, Burge, Siffride och Lasses (= Holmbyen). Mjölhatte tillhör inget bidlag.

Någon gång uppträder en regelbundenhet sålunda att gårdarna tre och tre bilda bidlag. Sådant är förhållandet i Hogrän, som delas i: 1) Vallbys, Allvide och (förr) Rodarfve, 2) Alans, Tomsarfve, Buters och (numera) Rodarfve, 3) Bössgård, Ainbjenne och Prostarfve, 4) Gervallds, Djupbrunns och Nygårds. Eksta socken är, som förut nämnts, delad i Kyrkbyn och Aikstvästre, hvaraf Kyrkbyn delas i tre bidlag af hvardera tre gårdar: 1) Kvie, Sigers och Lärदारfve, 2) Uggårds, Grymlings och Lillgårds, 3) Mellings, Rundarfve och Stjärnarfve. Aikstvästre delas i sex bidlag.

Bidlagens regelbundenhet kan helt naturligt störas af släktskap inom andra bidlag. Men vanligen är en sådan störning öfvergående. När man upphört att räkna så nära släktskap, att detta förpliktar till inbjudning, återgår man till det gamla skicket. Exempel på hur sådana rubbningar skett och blifvit traditionella bildar Kräklingbo socken. Tings, Fole och Kärrmans bilda ett bidlag. Kräklings bildar bidlag med Gurpe och Nygårds, men bjuder dessutom Kärrmans, hvilken sistnämnda gård icke från början tillhörde bidlaget, men som så långt man kunnat minnas varit vid Kräklings, på samma gång som Kräklings alla tre parter af ålder varit bjudna till Kärrmans. Genom åtlag hade till den ena Kräklingsparten

tillkommit Rågåkra och Storhammars, till den andra parten af samma anledning Lillhammars. Ekeskogs bjuder Hejdeby, Stenstu, Smisstillles samt Kärrmans och Tings, hvilka sistnämnda gårdar egentligen bildade eget bidlag med Fole. Hejdeby däremot bjuder Ekeskogs, Österby och Trosings i Gammelgarn samt Kärrmans och Gurpe, hvilka sistnämnda gårdar egentligen tillhöra helt andra bidlag och icke kunna räkna ringaste grannskap till Hejdeby. Trosings, som bjöds hit af gammalt, hade på 1800-talets midt uteslutits, men bjödes nu åter.

I Norrlanda bildar Bursbyn ett budlag, medan Korkbyn bildar flera, olika sammansatta för de olika gårdarna. Björke bjuder Bringes, Aikskogs och Leifstäde. Bringes bjuder Björke. Aikskogs bjuder Björke, Leifstäde, Broe samt en part vid Bringes. Leifstäde bjuder Björke, Aikskogs och Broe, den sistnämnda enligt uppgift möjligen på grund af släktskap. Broe bjuder Leifstäde, Aikskogs, Mangsarfve och Petsarfve. Mangsarfve bjuder Petsarfve och Broe, Petsarfve bjuder Mangsarfve och Broe.

De nu anförda exemplen torde vara tillräckliga för att visa, att inom den gottländska socknen existerar en traditionell gårdsgemenskap. Och äfven om oregelbundenheter finnas, kan man stundom bakom dessa spåra bidlagets ursprungliga sammansättning. Som jag ofvan påpekat har säkerligen släktskap legat till grund för rubbningar. I kustsocknarna ha dessutom båtlagen, vid hvilkas sammansättning släktskap och personlig vänskap synas ha spelat en stor roll, medfört ytterligare rubbningar. Med kännedom om bidlagets utseende under den tid, detta ägde praktiska funktioner för gemensam hjälp, skulle vi med all säkerhet ha kunnat lägga upp fullständigt fasta konturer för fördelningen öfver hela ön. Att det visar tillbaka på en gammal gemenskap mellan vissa bestämda gårdar inom socknen får anses afgjort. Frågan om dess ålder kan däremot icke bestämdt besvaras, då bidlaget i äldre tider aldrig är litterärt belagdt.

Jag känner icke från det gamla svenska fastlandet någon motsvarighet till denna gottländska gårdsgemenskap. Men väl från de tidigare danska provinserna och från Danmark själft. I Skåne fin-

nes en gemenskap inom byn kallad gilleslag, om hvars sammansättning och funktioner emellertid ännu ingenting är utredt. I Danmark var »landsbyen» indelad i vissa »bydelag» eller »bydelav», hvart och ett med sin bestämda begränsning, som noga hölls vid alla »selskabelige Sammenkomster».¹ Från bydelavet, som äfven kallas »Grandelav» eller »Nabolav», inbjudas alla inbyggare, både »Insiddere», »Husmænd» och »Gaardmænd», så att alla, fattiga och rika deltaga i gillet. Vid bröllop bjudas de bydelav, där brud och brudgum äro bosatta, och skola de bosätta sig i ett tredje, inbjudes äfven detta. De funktioner för inbördes bistånd, som vi träffa i landsbyorganisationen, återfinnas delvis äfven inom bydelavet.

Den omständigheten att bidlaget förekommer i Danmark och gamla danska landskap låter oss förmoda, att institutionen närmast har dansk härstamning. Härpå tyder äfven namnet bydelav eller gildeslav, som återfinnes i respektive motsvarigheter på Gottland och i Skåne.²

På ett par håll funno vi en regelbundenhet i det gottländska bidlaget, bestående i ett hopförande af tre gårdar tillsammans. Så var förhållandet i Eksta och Hogrän. Äfven i Norrlanda förekommer ett tretal, och därest vi vågade göra en rekonstruktion af de öfriga tydligen rubbade bidlagen i Norrlanda Kyrkby, skulle vi med lätthet få ett par till. I Kräklingbo funno vi tretalen Tings, Fole, Kärrmans och Gurpe, Nygårds, Kräklings. Äfven i Vallstena och Anga återfinna vi tre-talen. Detta kan vara tillfälligheter, men den misstanken ligger dock nära, att en på dylikt sätt sammansatt gårdsgemenskap icke uppstått spontant, snarare genom en öfverenskommelse eller en reglering, hvars förutsättningar kunna vara de i

¹ H. F. Feilberg, Dansk Bondeliv I sid. 171, 299 f.

² Äfven i det — i öfrigt starkt danskt influerade — södra Småland synes man hafva känt en fördelning i gilleslag enligt Hyltén-Cavallius utsago i Wärend och Wirdarna II, Stockholm 1868, ehuru institutionens karakter icke låter sig bestämmas af där lämnade framställning. Det heter (sid. 300): »På den utvidgade ättbacken — — uppfördes nu ett enkelt *hof* — — — Bloten inom detta hof förrättades då af ättens älderman, gode eller höfding; men gillet, nu fördeladt i flera *lag*, *gilleslag*, hölls såsom förr under bar himmel, vid skenet af upptända eldar, och hvarje gilleslag lämnade dertill sina bidrag i matvaror under namn af *förning*.»

Kursiveringarna liksom anförandet af förningen gifva vid handen att författaren syftar på faktiskt befintliga gilleslag.

Danmark på slutet af 1500-talet så talrikt förekommande lyxstadgandena, af hvilka man äfven på Gottland fått kännning, bland annat genom bestämmelsen att till bröllops få af bönder på landet ej bjudas flere gäster än högst 10 par.

Och det är just under 1500-talets slut, som Gottland kommer i egentlig beröring med sitt dåvarande moderland. Den politiska betingelsen var Stettinerfreden 1570. Sedan Sverige genom denna afsagt sig alla anspråk på ön, vidtog ett danskt kulturarbete, som i öns odling under tiden 1570—1645 afsatt en mängd danska spår, hvilka äro skönjbara ännu långt efter det den politiska samhörigheten med Danmark upphört.

Bidlagets uppgift var troligen, såsom namnet anger, från början endast en gillesgemenskap. I Danmark ha en del af landsbyens gemenskapsfunktioner öfverflyttats till bydelavet. Som jag hoppas i ett annat sammanhang kunna visa, har äfven Gottland en tid varit deladt i byar, af hvilka de nuvarande gårdarna — den skenbara gottländska motsvarigheten till den svenska byn — voro delar. Från en äldre byindelning ha traditionella gemenskapsfunktioner fortlevat efter den tid, då byn upphört att vara en officiell organisation. Dessa ha sannolikt så småningom glidit helt öfver till bidlaget på samma sätt som vi i vår tid kunna konstatera en glidning af dem från bidlaget till den partklufna gården. Då gräupacken i Eksta bars in i stugan julafton utfördes detta af *bidlagsmännen*. I Roma utfördes det inom *gårdens parter* af deras husbönder, men sedan detta skett gingo *bidlagsmännen* omkring och drucko julen in samt besågo hvarandras gräupackar. Då julölet på »Tomas fylltunne» (21 dec.) var färdigbrygdt, sändes smaköl — sänningkanna — omkring till *parterna* i gården.

Liksom gården nu ärfver bidlaget, så ärfde bidlaget på sin tid sannolikt äldre byfunktioner och blef därigenom den grundläggande enheten för det arbete, landtbon måste utföra, men för hvilket han ensam icke räckte till. Som sådant har det bevarat sig inemot vår tid. Nu då andra ekonomiska förhållanden omgestaltat bondens arbete, har dess praktiska funktion upphört. Men dess ursprungliga — gillesgemenskapen — har till sist öfverlevat sitt sekundära bihang.

Smärre meddelanden.

Om fiskfångst med snara.

I T. Norlinds arbete »Svenska allmogens lif i folksed, folktro och folkdiktning» förekommer bland annat ett uttalande, som tyder på att författaren funnit uppgiften att gäddan kan fångas med snara ganska anmärkningsvärd. Jag har därför trott följande lilla meddelande tilläfvventyrs ha ett visst kulturhistoriskt intresse.

Fiskfångst genom snarning utöfvas ännu flerstädes i vårt land. Att lax under vissa lokala förhållanden kan fångas på detta sätt, framgår redan af S. Ekmans »Norrlands jakt och fiske» sid. 390. Den fisksort, gent emot hvilken detta fångstsätt utan all fråga mest kommer till användning, är emellertid just *gäddan*.

Gäddan har nämligen för vana att under soliga, lugna somrardagar gå in på grundt vatten, helst i ej alltför täta vassbänkar eller på ställen, bevuxna med starr och flytande vattenväxter. På dylika lokaler står den sedan långa stunder, kanske timtals, helt orörlig eller gör blott svaga rörelser med stjärt- och bröstfenorna. Det är på detta faktum, som snarfångaren bygger. Hans fångstredskap utgöres af en snara, gjord af enkel eller dubbel, väl glödgad mässingstråd. Antingen kan metalltråden, som då bör vara inemot 1 meter lång, direkt fästas vid smaländan af ett 3 à 4 meter långt, någorlunda rakt och styft spö, eller också kan snartråden vara kortare och mellan denna och spöet en stump starkt snöre inskjutas. Den senare anordningen underlättar snarans inställning i godtyckligt plan mot spöet, i det snaran låter vända på sig, då man vrider spöet, så att en del av snöret upprullas på detta. För att snaran skall vara lätt att manövrera, får snöret dock ej vara tillnärmelsevis så långt som på den af Ekman afbildade laxsnaran, afståndet från den öppna snaran till spöet bör ej gärna vara mer än c:a $\frac{1}{2}$ meter.

I synnerhet längs åbräddar kan man med ett dylikt redskap fånga gäddorna direkt från stranden. Vid sjöstränder faller det sig

svårare, enär man vid vadningen i vattnet svårligen undviker bul-
ler, på samma gång som ögats ringare höjd öfver vattenytan min-
skar öfverblicken öfver bottnen och gör ljusreflexerna från vatten-
ytan besvärligare. Då därtill de större gäddorna i regel stå så långt
ut, att vattendjupet uppgår till $\frac{1}{2}$ meter eller mera, blir snarningen
i sjöar vanligen ej gifvande, med mindre än att den sker från
båt. Som sådan användes lämpligen en lätt, flatbottnad eka, som
kan föras in på mycket grundt vatten. Fångstmannen står på ett
litet bräde i fören af ekan och skjuter varsamt och ljudlöst fram
denna med tjockändan af snarspöet. Upptäcket en stillastående gädda,
gäller det att med yttersta försiktighet taga sig inom lämpligt räck-
håll för densamma samt att under iakttagande af att ej skuggan
af spöet faller öfver fisken, föra snaran öfver dess hufvud till en
plats straxt bakom gällocken, då man hastigt rycker till.

Såsom lätt torde inses, är snarfisket i eminent grad spännande,
och den som på allvar och i lämpliga fiskevatten fått tillfälle att
idka detsamma, måste föredraga det framför snart sagdt hvarje
annan metod. I en skicklig persons hand och under lämpliga förhål-
landen kan snaran också väl mäta sig med andra fiskredskap; den
som skrifer dessa rader känner fall, då en person under en lämplig
dag kunnat snara öfver 6 gamla lispund gäddor. Undantagsvis kan
man på detta sätt också fånga enstaka exemplar af andra fiskarter;
så känner jag fall, då aborre, ål och till och med braxen, hvars
kullriga rygg kan tyckas omöjliggöra detta fångstsätt, faktiskt fån-
gats i snara.

Snarfångst på det sätt, som här beskrifvits, förekommer omkring
sjön Bolmen samt framför allt i talrika småsjöar i Västbo härad
af Småland. Dock har jag hört omtalas fall, då det också användts
inom Väster- och Norrbottens län, och vill också minnas att gädd-
snarning därifrån blifvit omnämnd i någon uppsats i Turistförenin-
gens Årsskrift. Slutligen bör jag nämna, att jag också funnit me-
toden omtalad i någon tysk facktidskrift, hvarvid dock uppgafs att
snaran borde vara förfärdigad af en tarmsträng. Detta material
har jag aldrig sett användt i Sverige.

Edvard Wibeck.

Litteratur.

Från Sveriges storhetstid. Franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634—1635. Från latinet med inledning och noter utgifven af Sigurd Hallberg. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner, 1914.

Bland de källor vi äga till en intimare kunskap om seder och bruk, bostadsskick, klädedräkt och dylika förhållanden i Sverige under äldre tider intaga helt naturligt utländska resandes anteckningar en viktig plats, äfven om de icke kunna användas utan kritik. — Den engelske ambassadören Whitelockes reseberättelse från år 1653—54 utgafs i svensk öfversättning redan 1777 och för ett par år sedan utkom i svensk dräkt den märkliga »relazione» som den venezianske diplomaten Lorenzo Magalotti författade rörande sin vistelse i Sverige år 1674.

Från det Norstedtska förlaget, som utgaf Magalotti, har helt nyligen utkommit den dagbok, hvars titel läses här ofvan. — Charles Ogier medföljde som legationssekreterare den beskickning som Richelieu år 1634 sände till Norden under ledning af Claude de Mesmes grefve d'Avaux. Han öfverarbetade efter hemkomsten till sitt land de dagboksanteckningar han fört under den långa resan, men först 1656, två år efter författarens död och mera än 20 år efter ambassadresan utgafs dagboken på latin af en broder till förf.

Det är den för oss svenskar mest omedelbart intressanta delen af dagboken, behandlande resan genom Sverige (iter suecicum) som nu utgifvits på svenska af hr Sigurd Hallberg.¹ Dagboken är ju ingalunda okänd för den svenska historiska forskningen, och jag skall

¹ »Iter danicum» har samtidigt utgifvits i Köpenhamn under titeln: »Det store bilager i Kjöbenhavn 1634», utg. af Julius Clausen och P. Fr. Rist. Memoirer og breve bd. XX. Köpenhamn 1914. — Dagbokens tredje del »Iter polonicum» är ännu icke öfversatt till något af de nordiska språken.

därför här endast fästa uppmärksamheten på de talrika upplysningar om dåtida förhållanden, det rika kulturhistoriska material af intresse äfven för en större allmänhet som Ogier meddelar.

Efter ett på grund af novemberstormarna misslyckadt försök att sjöledes nå Stockholm tvungos resenärerna att landstiga i Kalmar och reste sedan landvägen norrut, passerade Vimmerby, Linköping och Norrköping, färdades på isen öfver Bråviken och nådde slutligen öfver Nyköping och Södertälje den 14 dec. 1634 fram till hufvudstaden. Ambassadören, grefve d'Avaux, stannade där under hela sina vistelse i Sverige, men Ogier och några andra medlemmar af beskickningen företogo 14 febr.—4 mars 1635 en resa till Dalarna, Uppland och Västmanland. Den 11 maj 1635 afreste ambassaden sjöledes till Danzig.

Det Ogier har att säga om de industriella anläggningarna i Norrköping eller om grufvorna i Falun och Sala o. s. v. är mera allmänt hållet. — Rörande allmogens förhållanden gjorde han åtskilliga iakttagelser, han förvånas öfver huru väl alla äro klädda och konstaterar att i detta land finnas inga trasiga och undernärda stackare: »hvarför skall Sverige vara barmhärtigare och lyckligare lottadt än Frankrike?» utbrister han. Angående Ogiers meddelanden rörande den svenska allmogekulturen, se tillägget här nedan sid. 55 f.

Under färderna i landet tog man oftast in i prästgårdarna, där riklig välfägnad bjöds både i mat och framför allt dryck. »Boställena äro med väggar, golf och tak uppförda af långa furustockar, och taken äro täckta med grästorf; de äro låga och likna utvändigt gås- eller svinstior, men invändigt syntes de oss visst icke vara otrefliga bostäder. Väggarna och taken strålade af brokiga målningar, om än just icke af flamska eller italienska mästare.»

Som katolik hade Ogier åtskilligt att klandra hos de svenska prästerna och ofta förefaller klandret färgadt, men samtidigt talade han latin med dem och, ehuru han fann det myckna drickandet barbariskt, försmädde han icke brännvinet som han ansåg för den yppersta af alla magstärkande drycker. — Under Dalaresan råkade han en gång vilse från sitt sällskap och kom in till en kyrkoherde,

som helt enkelt menade: »Du var väl full, eftersom du så där kom ifrån dina kamrater!» Ogier höll först på att bli ond, men lugnade sig, då han tänkte på att detta här icke lände till förklenande, och sedan satt han och talade latin med prästen och en doktor från Uppsala till långt in på natten. — Af kyrkoherden Laurentius Blackstadius i Falun fick fransmannen i present en runstaf, hvars bruk han sedan lärde sig, när han kom till Stockholm.

Sina intressantaste iakttagelser gjorde Ogier emellertid i de förnäma kretsar, hofvets och stormännens, till hvilka han som diplomat hade tillträde. Han var med ambassadören i audiens på Stockholms slott hos den åttaåriga drottningen, som hälsade dem med en nigning och under ambassadörens latinska hälsningstal oafåtligen såg på honom som om hon förstode honom. — Han var också med sin chef vid audiensen hos änkedrottningen, Maria Eleonora, hvars strålande skönhet slog fransmännen med häpnad och som mottog dem i ett fyrkantigt ganska stort rum, hvars väggar, tak och golf voro täckta af svart kläde. På vägen till detta gemak hade de passerat rikssalen »där alla landskapsvapnen äro målade rundt omkring taket».

I stormännens hem förvånas Ogier öfver den enkelhet, rentaf torftighet i hans ögon som rådde hos de flesta. Hos ett riksråd funnos i matsalen inga tapeter på väggarna, blott en blå »himmel» öfver bordet »för att spindlarna icke skulle falla ned i maten». I det hus där ambassadören logerade funnos dock åtminstone i sängkammaren »draperier» (= väfda tapeter) med framställningar af scener ur Ovidii metamorfoser.

Den 10 april aflade fransmännen besök på Jakobsdal hos Jakob de la Gardie, hvars hus Ogier icke fann bättre än de stugor eller simpla landthus som enklare småborgare uppföra åt sig i Paris' omnejd. Härvid bör erinras om att detta hus ej var det slott på Jakobsdal (sedermera Ulriksdal), som är återgifvet i Dahlbergs Svecia, hvilket uppfördes först några år efter de franska diplomaternas besök. Hos riksmarsken rådde samma enkelhet som hos de andra: inga bonader på de hvitmenade väggarna, endast ett fåtal porträtt, och af möbler blott några enkla trästolar, ingen elegans eller ens prydlig-

het. På ett bord utan duk serverades konfekt på ett fajansfat samt vin. Vid en middagsmåltid några veckor senare hos de la Gardie satt man till bords i tre timmar och åt dålig mat, som inbars af adliga ynglingar; det enda Ogier gillade var konfekten, som var förmod som små djur och blommor, »mycket naturliga». Riksmarsken själf gjorde emellertid ett djupt intryck på Ogier.

Utmärkt väl fann sig den franske diplomaten hos Erik v. d. Linde. Ett par gånger var han ute på Malmvik: »huset var af trä, som alla landt gårdar här äro, äfven de som bebos af högadeln». — Det var först under 1640—50-talen som den lifliga slottsbyggnadsverksamheten i Sverige begynte. — På Malmvik voro väggarna i rummen klädda med gyllenläder och här funnos många tafior, »de flesta krigsbyten» från Tyskland. Maten var bra, och fat, tallrikar, bålar och bågare voro af silfver. Måhända berodde fransmannens förtjusning till stor del på »hela festens smycken», de båda systrarna Vendela och Elisabeth v. d. Linde, »eleganta och förtjusande, klädda som fransyskor och talande franska så väl» att Ogier drömde sig vara i sitt hemland. — Det franska inflytandet, som under det karolinska tidevarvet satte sin prägel på de svenska herremanshemmen, hade alltså vunnit insteg i det v. d. Lindeska huset redan under 1630-talet. — Ogier nämner också att många svenska adelsmän hade infödda fransmän i sin tjänst som lakejer.

Om Stockholm har Ogier icke mycket att berätta: den starka kölden under vintern gjorde att de franska herrarna icke mycket vågade sig ut, förrän frampå vårsidan. — Badstugorna väckte naturligtvis deras stora förvåning. — Den 13 april såg Ogier änkedrottningen åka ut till Jakobsdal i en vagn, dragen af sex hästar med svarta schabrak och företrädd af tio ryttare, bland hvilka riksmarsken och riksamiralen. Efter hennes vagn följde en annan äfven den svart men med de två körsvennerna klädda i gult, »den regerande drottningens färg». — Svart och gult, en för denna tid synnerligen karaktäristisk färgkombination!

I början af maj voro fransmännen nere vid hamnen för att beskåda en sändning holländska varor som anländt: vin, socker, ost och nötter, fajanskärl, dockor och leksaker, finare väfnader m. m.,

»som Sverige behöfver och som indierna och indiernas utplundrare holländarna hafva öfverflöd på».

Dagen före beskickningens afresa besökte Ogier den svenska skattkammaren, där han bl. a. såg ett dryckeshorn med Trollevapnet, »trollhornet» kalladt, hvilket af utgifvaren, troligen med orätt, identifieras med det bekanta Ljungby-hornet å Trolle-Ljungby i Skåne, där sistnämnda horn förvarats åtminstone sedan 1500-talets senare del, kanske ännu längre tillbaka. — I skattkammaren såg Ogier vidare mängder af andra dryckeskärl och skålar, sex st. ofantliga bägare af silfver som voro 4—5 fot höga och kallades »välkommor», ett väldigt silfverbäcken, de två praktpokaler, som staden Nürnberg skänkt Gustaf II Adolf (nu i Statens Historiska Museum) samt mycket annat, det mesta krigsbyte.

Charles Ogiers dagbok af 1634—35 ger en inblick i det yngre Vasatidens Sverige af samma intima art som Lorenzo Magalottis »relazione» af år 1674 ger angående Karlatidehvarvet. — Hr Sigurd Hallbergs öfversättning synes i det hela vara gjord med omsorg och beledsagas af talrika noter med upplysningar om i dagboken omnämnda personer, orter m. m. *Upk.*

Öfversättning är, såsom förhållandena ofta nog visat, en ganska vansklig sak, och icke minst blir detta förhållandet, när öfversättningen sker från latin. Den som vågar kritisera en annan får icke vara rädd om sitt eget skinn. I sin inledning sid. 9 utdömer öfversättaren skoningslöst 1828 (1780) års lilla anspråkslösa öfversättning i utdrag. För så vidt den gäller förvrängning af sakuppgifter är naturligtvis också en dylik kritik fullkomligt befogad. Af samma skäl blir, särskildt i en kulturhistorisk tidskrift, en granskning af några, ej alltid oväsentliga, fel äfven i öfversättningen af 1914 nog så berättigad, ja nödvändig.

Sidan 21 säger öfversättaren om bönderna (i Småland), att de »på fötterna hafva läderkängor och icke träskor». Här återger den gamla öfversättningen, hvilken i detta fall håller sig strikt till originaltexten, riktigt: »de nyttja läder- och ej träskor (*calceos ha-*

bent ex corio, non ex ligno). Benämningen och begreppet *känga* (väl af finsk härkomst) torde möta för första gången i vår litteratur i Linnés *Iter lapponicum 1732* (ed. Ährling s. 29)¹.

Utbytet s. 49 af originalets språkligt intressanta *badstube* mot »bastu» synes åtminstone mig olämpligt. Likaså äro öfversättarens kursiverade interpolationer s. 58 »täcksläde», »kälke», »rissla» opåkallade, lätt förvillande och förefalla äfven ej alldeles säkra. I hvarje fall borde de förvisats till kommentarerna. Öfversättningen sid. 60 af *conclave* med »gemak»,² då det är fråga om ett rum i en landtprästgård, synes något pompös, och *lac serum* bör väl (s. 63) hellre öfversättas med surmjölk än med vassla, såvida man icke, för att bibehålla originalets missbelåtenhet, föredrager uttrycket vasslig mjölk.

I den för svensk kulturhistoria särdeles intressanta skildringen af vistelsen i en bondgård någonstädes i östra Västmanland har öfversättaren vidare (s. 62) tillåtit sig den mindre välbetänkta friheten att skriva »begav jag mig till en stuga, där det rök ur skorstenen». Först och främst betyder *domus* näppeligen stuga, och särskildt icke här. För det andra nämnes, till skada nog för vår byggnadshistoria, i originalet icke ett ord om skorsten. Väl tycks det sannolikt, att en sådan fanns, men absolut säkert är det ingalunda. Hvad som däremot med full tydlighet framgår af originalets framställning är, att det är fråga om en kringbyggd bondgård (*domus* med *area*). Detta är ett synnerligen intressant vittnesbörd, dels därför att en kringbyggd bondgård, t. o. m. med »härbärke» eller »nattstuga» (*remotum tota area cubiculum*) med fönster och möjligen äfven skjutluckor för dessa, här konstateras för en uppsvensk ort så tidigt som år 1635, dels därför att en sådan gård då t. o. m. kunde ligga för sig själf utanför byn (jfr s. 64).

Sidan 67 vågar öfversättaren tolka *in trahis agunt truduntque* med det nog så lockande »forslade i slädar, på kälkar och sparkstöttningar». Sparkstötting, i egentlig bemärkelse, är dock ett först under

¹ Ännu oriktigare än *känga* är dock öfversättningen *stöfvel*, hvilken förekommer i en kulturhistorisk afhandling och äfven förledt undertecknad i artikeln *Folkdräkt* i Nord. Familjebok 2.

² Hvarför ej helt enkelt rum?

senare hälften af 1800-talet af skogsarbetare konstrueradt fortskaffningsdon. Likaledes i förbigående må anmärkas, att prästens visa (s. 77) åtminstone i kommentarierna borde ha ingått på latin, såsom den ju af honom sjöngs. Man behöfver endast återställa ordföljden till

*Cantharus circumferatur,
virgo nuda adducatur.*

för att få korn på den gamla studentvisans rytm och daning.

Öfverraskande är, att öfversättaren, hvilken ju dock, såsom kommentarierna antyda, besitter afsevärd klassisk beläsenhet, tolkat *strigum chorea* med »uggledans» (s. 107). *Strix* betyder dock äfven häxa, och att det är så det här skall öfversättas är uppenbart. I sammanhang med denna ändring torde ock *per lucum* riktigare återgifvas med »genom en lund» än med »genom skogen». Detta senare vare dock en smaksak. Märkligt är, i förbigående sagdt, detta förläggande till vårt land vid här ifrågavarande tid af den folktron, att häxorna vid sina samkväm dansa omkring djävulen i gestalt af en bock. För Frankrike finnes denna folkdro litterärt intygad 1613.

Till undvikande af allt som möjligen kan stämplas såsom pedanteri vill jag inskränka mig till det anförda.

Väl tycks det, som om öfversättningen flerstädes icke skulle hafva förlorat på en något intimare anslutning till originalet, men såsom icke språkman vill jag i det hänseendet icke inlåta mig på något försök till granskning. För kulturhistorikern är detta ock tämligen oväsentligt. Ett oeftergiftigt villkor är däremot att allt sakligt noga återgifvits. Fortfarande gör nog, såsom synes, kulturforskaren klokt i att fråga den latinska originaltexten till råds. Denna är för öfrigt äfven från stilistisk synpunkt en bekantskap väl värd att göra. Men för den, som utan besvär vill följa den spirituelle franske diplomaten under hans vistelse och resor i vårt land, förblir den nya svenska öfversättningen i hvarje fall en särdeles välkommen både intresserad och intresserande ledare.

N. E. H.

T. Kolmodin, *Folketro, seder och sägner från Piteå lappmark*. Uppsala 1914. 8 + 42 s. 8:o.

Detta arbete ingår såsom nr 3 i den af doktor Hj. Lundbohm utgifna serien »Lapparne och deras land», hvilken begyntes med J. Turis uppseendeväckande bok »Muittalus samid birra» och sedan fortsatts med fru Demant Hatts »Med lapperne i højffjeldet». Kolmodins lilla bok utgör ingen sammanhängande framställning utan bildar endast i grupper ordnade uppgifter, hvilka författaren insamlat under en forskningsfärd i Piteå lappmark sommaren 1913. Men dessa uppgifter synas vara med flit och omsorg insamlade och upptecknade och bilda ett för etnologen värdefullt, i ett och annat fall öfverraskande material, hvilket har lika mycket intresse för svensk som för lappska forntroforskning. Ty en mycket stor del af det upptecknade hänvisar på otvifvelaktigt svensk härkomst, och äfven mycket af det, som man måste tillskrifva ett fullkomligt lappska kynne, skänker på ett eller annat sätt upplysningar om eller ledtrådar för insikt om äfven svenska förhållanden.

Särdeles märkelig är författarens upptäckt af utöfvandet af en med i växande träd uthuggna bilder förbunden kult, hvilken ännu för få årtionden sedan lär ha utöfvats. Saken både tarfvar och förtjänar mer omfattande och ingående undersökning, så fort tillfälle därtill kan gifvas. En annan uppgift af synnerligen stort intresse är, att det inom mannaminne förekom, att i renhjorden vissa renar helgades »åskan» och buro »åskans märke». Man kan ej nog beklaga, att forskaren icke kommit i tillfälle att, om ock efter beskrifning, i teckning återgifva åskans egendomsmärke. Ej nog med att ett konstaterande i och för sig af dettas utseende vore af synnerligen stort intresse, det bör ock under här ifrågavarande förhållanden haft synnerligen stora förutsättningar för att vara af stor ursprunglighet. Denna sak förtjänar därför otvifvelaktigt ytterligare och osparda ansträngningar, ja ensamt den vore värd en ny forskningsresa.

Författarens inordning af materialet förefaller mönstergill, och det vore högst önskligt, att hans föredöme följdes inom lämpligt begränsade områden på skilda håll af vårt land — ej blott bland lapparna utan ock bland svenskar, svenska finnar och — där-

est något lämpligt gebit kan anträffas — hvarför ej äfven bland svenska zigenare.

Att inom vårt lands svenska befolkning ännu öfverraskande mycket af forntida åskådning och sed kan antecknas, har framgått af ännu de allra senaste årens undersökningar. Mindre gifvande och lofvande hafva lappområdena förefallit. Att emellertid äfven hos vår lappska befolkning värdefulla fynd i antydda hänseende än i dag kunna göras, det framgår ej minst af här anmälda bok.

N. E. H.

Jörgen Olrik, *Gamle jærnovne fra tiden 1550—1800*. Kultur- og kunsthistoriske studier, udgivne ved Östifternes historisk-topografiske Selskab II. (Särtryck af Tidskrift for Industri.) Köpenhamn 1912.

Kakelugnen, som under medeltiden importerats till Skandinavien, har ända in i våra dagar bibehållits i bruk på svenskt område, men i Danmark och Norge har den utträngts af järnkakelugnen och i synnerhet af järnugnen. På de senares utsmyckning nedlades mycken omsorg allt ifrån 1500-talets midt, då de i nämnda länder kommo i allmännare bruk, ända tills långt in på 1800-talet, då de efterträddes af andra ugnformer. Också voro dessa ugnar såväl herrgårdarnas som de rikare borgarhemmens mest framträdande fasta inventarier. På grund af järnugnarnas konstindustriella värde har deras historia någon gång uppmärksamrats, och särskildt i trakter, där järnhandteringen haft åldriga anor, äga museerna ofta representativa alster för respektive orters konstfärdighet inom denna industri.

I litteraturen ha järnugnarna behandlats vid flera tillfällen. L. Bickell har i skriften: *Die Eisenhütten des Klosters Haina und der dafür tätige Formschneider Philipp Soldan von Frankenberg, Marburg 1889*, lämnat bidrag till den hessiska industriens historia, som såvidt jag kunnat finna haft stor betydelse för hela Tysklands järnugnstillverkning. Ugnar och enskilda järnhällar af denna tillverkning ha i många exemplar spridts vida omkring, ja äfven till Norden. Så äger jämväl Nordiska Museet några exemplar, som ut-

Fig. 1. Gafvelhäll, 1450—1500. Hist. Museum, Basel.

gått från detta hessiska centrum. — Hermann Wedding har behandlat produktionen i en annan del af Tyskland, Harz, i skriften *Eiserne Ofenplatten i Festschrift zur 25-jährigen Gedenkfeier des Harzvereins, 1892*, och från Elsass föreligger ett omfattande material i Kassels bok *Ofenplatten und Plattenöfen im Elsass, Strassburg 1903*, med cirka 150 afbildningar.

Då i dessa böcker ej finnas omnämnda ännu bevarade järnhällar af så hög ålder, som dem jag en gång fotograferat i Historisches Museum i Basel, afbildar jag här ett par af dessa, som af stilen att döma tillhöra 1400-talets slut. Fig. 1 är en smal gafvelhäll, h. 1180, br. 270 mm., med S. Katarina under gotiskt maasverk. Under henne sitter en vapensköld med riksörnen. Fig. 2 är en långsidehäll h. 700, l. 1140 mm., där man under bågar med sen-gotiskt löfverk ganska klumpigt insatt tvenne scener ur helgonlegenderna. Den ena — till vänster — är en framställning af S.

Fig. 2. Långsidehäll, 1475—1500, Hist. Museum, Basel.

Görans strid med draken, den andra af Kristofer, som bär Kristusbarnet öfver den strida strömmen. — I samma museum finnes äfven den tredje här afbildade hällen, fig. 3, h. 1560, br. 740 mm. från 1500-talets första fjärdedel, som medtages för sina kulturhistoriskt intressanta framställningar från en gemsjakt.

Hvad Norden beträffar har på senare år museernas uppmärksamhet i alla de tre skandinaviska länderna varit inriktad på studium och samlande af järnugnar. Norsk Folkemuseum hade 1905 en stor utställning af järnugnar med katalogen affattad af dr H. Fett. Sam-

tidig hade undertecknad haft att genomgå Nordiska Museets sedan gammalt betydande samling af järnugnar och järnhällar. En del då gjorda iakttagelser på dessa publicerades i Fataburen 1906. Nu, sedan inspektör Jörgen Olrik afslutat det provisoriska ordnandet af Dansk Folkemuseums rika förråd af järnugnar i den anspråkslösa nybyggda magasinsbyggnaden vid Folevad—Lyngby, framlägger han sina iakttagelser i skriften Gamle Jærnovne. Hans med vanlig samvetsgrannhet affattade text åtföljes af ett stort antal väl utförda illustrationer.

Till Danmark kommo de äldsta järnugnarna söderifrån, men sedan de norska järnbruken uppblomstrat fyllde landet hela sitt behof med norska ugnar. Jag har hört uppgifvas, att det en gång under 1600-talets senare hälft skulle ha gjorts en öfverenskommelse mellan Danmark och Norge, att det förra landet skulle förvärfva järnugnar uteslutande i det senare, mot att detta hämtade sitt behof af spannmål i Danmark. I en sådan öfverenskommelse skulle man åtminstone kunna se förklaringen till den talrikhet, hvori norska ugnar förekomma i Danmark. Däremot synas ej de småländska järnbrukens produkter i någon större mängd ha letat sig väg öfver Öresund, ehuru de haft god afsättning i Skåne, som åtminstone under början af fabrikationstiden hörde under den danska kronan. Öfverhufvud taget ha dessa de småländska järnbrukens produkter fått en undanskynd plats i framställningarna af järnugnens historia i Norden och dock finnes ett rätt stort antal järnhällar af deras tillverkning i de båda skånska museer jag känner, liksom i Nordiska Museets samlingar. Hela järnugnar från dem äro däremot sällsynta, som vanligt beroende på, att man ej samlat dessa ugnar ur etno-

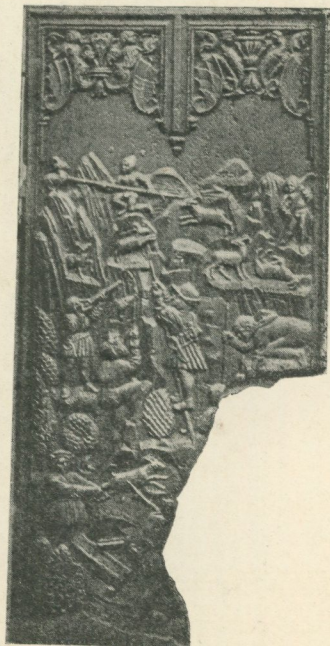

Fig. 3. Gafvelhäll, 1500—1525. Hist. Museum, Basel.

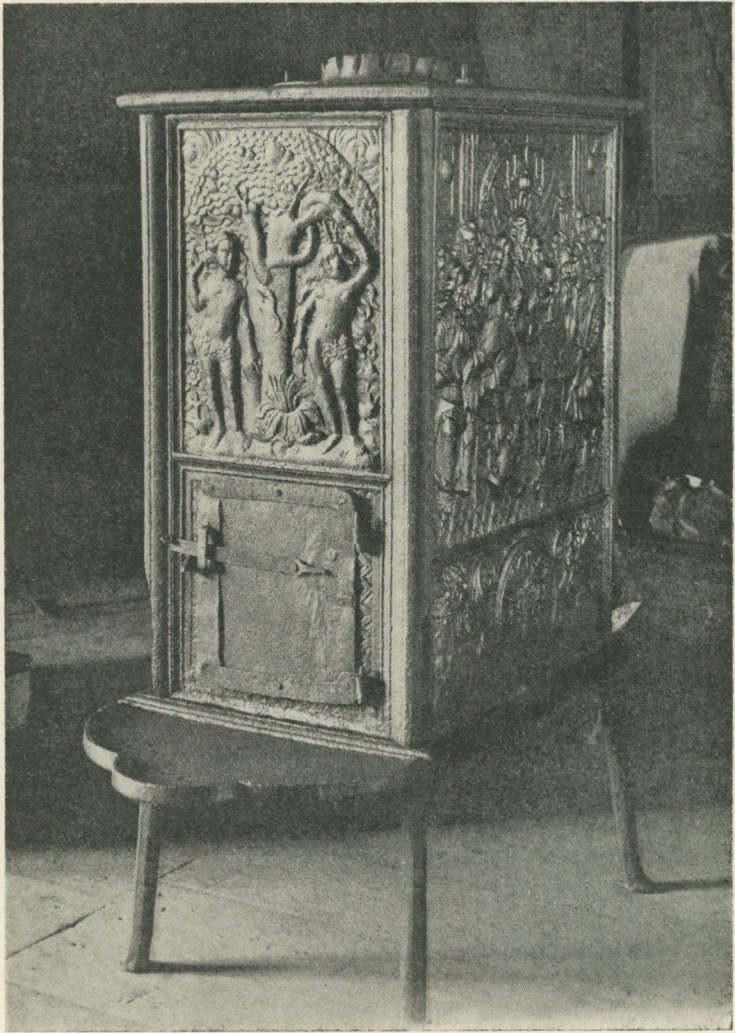

Fig. 4. Vindugn,
1600-talet, H. B., Gottlands Fornsal, Visby.

grafiska synpunkter, utan endast som konstindustrialster. Medan vi vänta på den monografi öfver dessa järnbruks produktion, som så lyckligt skulle komplettera vår kunskap om järnugnarnas skandinaviska historia, meddelar jag en bild af den äldsta fullständiga

järnugn, jag för närvarande känner af den nämnda sydsvenska produktionen.

Denna ugn, fig. 4, tillhör Gottlands Fornsal, dit den helt nyligen kommit från Hammars i Lärbro på norra Gottland. — I förbigående må nämnas, att järnugnar såväl under den danska tiden som senare varit vanliga på ön. Mycket ofta påträffar man ännu järnhällar vid bondgårdarna. De flesta äro af norskt fabrikat, men i Fornsalen förekomma äfven sådana från andra tillverkningsorter. Bland annat finnes därstädes en defekt häll, där dock namnet Scharppen kan tydligt läsas, ett namn, som tyder på, att hällen är af hessisk härkomst.

Ugnen, fig. 4, står på 4 järnfötter, är 1115 mm. hög, 850 mm. lång och 455 mm. bred. Öfver eldstadsluckan se vi Adam och Eva under kunskapens träd. På långsidorna framställes i öfre fälten Nattvarden, i nedre fälten finnas barockornament och i midten ett rundt fält med ett armborst och under detta tvenne korslagda pilar. Därjämte finnas där tvenne bokstäfver H. B. Gissningsvis skulle jag vilja tro, att dessa betyda Huseby bruk, som, ehuru jag för närvarande ej känner järnhällar därifrån, som äro äldre än från en så sen tid som 1500-talet, dock skall vara ett gammalt järnbruk med anor från 1500-talet. Huseby ligger i Skatelöfs socken, Kinnevalds härad och Kronobergs län i Småland.

Man bör dock ännu i sådana trakter, där förr i tiden hvarje boningshus varit försedt med järnugnar, kunna påträffa jämnåriga, förmodligen äfven äldre exemplar än den i fig. 4 afbildade järnugnen, tillverkade vid något af de småländska järnbruken. Så mycket är säkerligen ännu kvar ute i bygderna både i Småland och i Skåne.

—a—i.

A. A. Bobrinsky, *Volkstümliche russische Holzarbeiten, Hausindustrie, Haushaltungs- und Kirchengerate*. Leipzig 1910—1913. Fol.

Ofvanstående praktverk öfver rysk folklig ornamentik är egnadt att särskildt hos hvarje skandinavisk etnograf väcka en liflig tillfredställelse. Den svåråtkomliga ryska allmogekonsten är i detta verk rikt representerad och erbjuder mångfaldiga tillfällen för intressanta etnografiska jämförelser. I bild återgifvas mer än två tusen föremål

tillhörande museer i Petersburg, Moskva, Arkangelsk, Vologda, Kostroma, Jaroslav, Kasan, Smolensk m. fl. städer samt en del privatsamlare inom olika delar af landet. — Den drifvande kraften vid föremålen insamlade synes dock tyvärr i regel varit kuriositets- eller konstintresse. Hvad man skulle kunna kalla etnografiskt samvete synes in i sen tid slumrat såväl bland de ryska museimännen som privatsamlarne. Föremålen ha, såsom författaren meddelar, massvis inköpts af resehandlande som ej haft något intresse för fyndorten. Och till följd häraf eger knappast mer än 10 procent af det rikhaltiga materialet fynduppgift. Författaren erkänner äfven villigt och beklagande de brister, som härigenom vidlåder det i öfrigt värderika arbetet. Han betonar själf nödvändigheten af att, innan man skrider till forskning inom folkkonsten först samla, ordna och inventera materialet och tillägger häreft med älskvärd anspråkslöshet, att föreliggande publikation afser att utföra detta gröfre arbete och vill därigenom bereda kompetentare forskare möjlighet att på vetenskaplig grund närmare undersöka området. Genom grefve Bobrinskys meddelande att hufvudparten af samlingarna tillhöra guvernementen öster, norr och nordost om Moskva minskas äfven i viss mån de svårigheter som för forskaren uppstå till följd af bristande fynduppgifter. Uppriktigt tacksam är man desslikes utgifvaren för den mångfald af nära besläktade föremål som afbildats, hvarigenom typologiska studier möjliggöras.

Bland de rent etnografiskt sedt mest intressanta föremålen märkes från Storryssland ett otal urskålade fågelfigurer af trä använda såsom askar, skopor, saltkar och dryckeskärl, hvilka äro af en förvillande likhet med en del dryckeskärl som allmänt anträffas i delar af Norge.

De talrikt afbildade plana linfästena från Storryssland och Lithauen gifva äfven stoff till intressanta jämförelser mellan de finska och svenska, hvarjämte den å varierande föremål mycket allmänt förekommande karfsnittsorneringen ger tillfälle till intressanta studier.

Det praktfulla verket omfattar dessutom en serie allmogebyggnader, hvilka ega påfallande likhet med en del skandinaviska.

G. C—m.

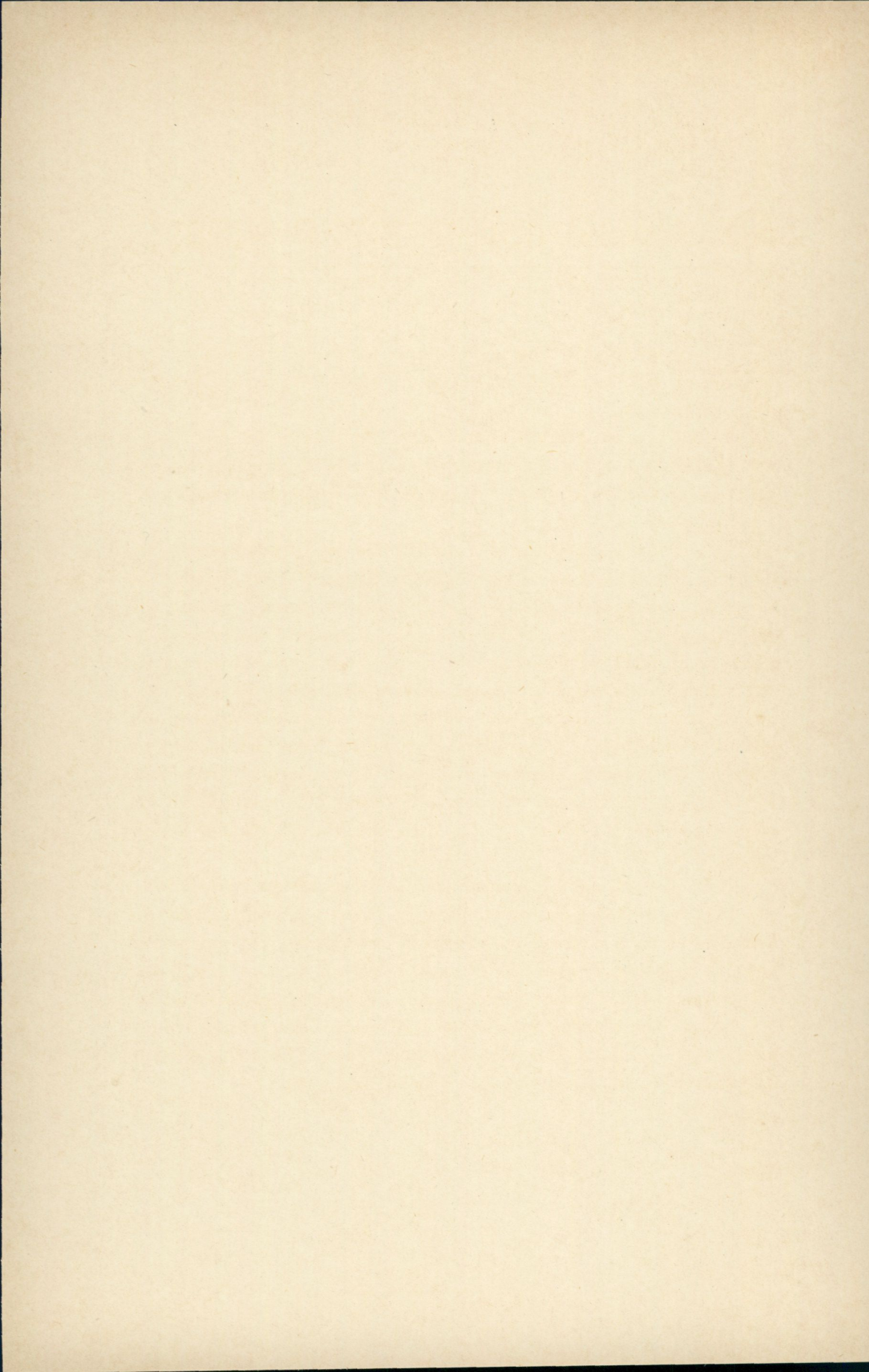
Detta blad insättes vid bindning på lämplig plats i Fataburen 1914.

Rättelse.

I redogörelsen för Nordiska Museets utveckling och förvaltning år 1913 sid. 28 rad 8 uppfifrån står Bure, läs Bautil.

Runskriften nästa rad läses: karl × auk [×] op[is]la + litu + rais — —
+ aurnisl × faþur × —.

Samfundet för Nordiska Museets främjande.

I hufvudstaden bosatt stiftande ledamots årsafgift är *sju* kronor. Utom hufvudstaden bosatt ledamot erlägger en årsafgift af *fem* kronor.

Enligt § 6 i samfundets stadgar är emellertid den, som i stället för den årliga ledamotsafgiften på en gång erlägger minst ett hundra kronor, att anse såsom ständig ledamot och sedan befriad från alla afgifter.

Ledamot, såväl stiftande som ständig, erhåller årligen ett årskort till Nordiska Museets samtliga afdelningar för sig personligen eller för en medlem af sin familj, hvilkens namn i sådant fall torde uppgifvas. Tidskriften »Fataburen» utdelas till medlemmar bosatta utom Stockholm. Därstädes boende kunna erhålla densamma till halfva boklädspriset genom museets expedition å Skansen.

Dessutom eger ledamot rätt att för de närmaste medlemmarna af sin familj (man, hustru, syskon eller barn) erhålla årskort gällande till museets samtliga afdelningar för ett pris af *tre* kronor för hvarje sådan medlem. Årskort till Museet å Lejonslätten kosta eljest 5 kr. för vuxna, 3 kr. för barn och till Skansen 6 kr. för vuxna, 4 kr. för barn.

På det stiftande ledamot ej må hafva besvär med årsafgiftens insändande, upptages densamma utom Stockholm genom postförskott samt i Stockholm efter midten af januari genom bud. De i Stockholm bosatta medlemmar, som så önska, kunna dock fr. o. m. den 15 dec. till midten af jan. å museets expedition å Skansen utlösa sina årskort.

Bref och meddelanden torde ställas till Sekreteraren i Samfundet för Nordiska Museets främjande, adress Nordiska Museet, Stockholm 14. Allm. telefon 4. Riks telefon 13 10.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet, Stockholm 14*. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften om tillsammans minst 256 sidor årligen och åtföljes dessutom af en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 5 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån af tillgång för 2 kr. Till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm, utdelas tidskriften gratis. I hufvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halfva boklådspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

Pärmar, afsedda för Fataburens olika årgångar, af blått linne samt till ett pris af 1 kr. för årg., finnas efter rekvisition att tillgå hos K. hofbokbindaren GUSTAF HEDBERG, Gamla Kungsholmsbrogatan 26, Stockholm C.